МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИВЧЕННЯ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 05-213М групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізації 014.07 Географія
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Географія)»
Петрук Вікторія Володимирівна

Керівник д. геогр. н., професор Пилипенко І.О
Рецензент вчитель географії Херсонської спеціалізованій школі І-ІІІ ступенів №50 Херсонської міської ради Шнейдміллер Н.К.

Івано-Франківськ–2024

ЗМІСТ

ВСТУП……3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ……...7

1.1. Основні категорії та понятійний апарат геодемографічних процесів……....7

1.2. Основні етапи формування геодемографії…….....12

1.3. Особливості формування геодемографічних знань у закладах загальної середньої освіти України……16

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ……...21

2.1. Загальна характеристика Івано-Франківської області…….21

2.2. Аналіз основних демографічних показників області……...24

2.2.1. Показники народжуваності та смертності……25

2.2.2. Тривалість життя та середній вік……28

2.2.3. Природні та міграційні рухи ……...30

2.3. Погіршення геодемографічної ситуації в області внаслідок повномасштабної українсько-російської війни та шляхи їх вирішення……31

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСУ ГЕОГРАФІЇ……..36

3.1. Аналіз навчальної програми з географії для школярів 6 – 9 класів основної школи……..36

3.2. Методичні розробки уроків для учнів 8 класу……..41

3.3. Експериментальна перевірка ефективності уроків географії у сучасних загальноосвітніх закладах……44

ВИСНОВКИ……51

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ……...54

ДОДАТКИ……62

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. На сьогодні існує гостра проблема у вивченні геодемографічних процесів, які направленні насамперед на вивчення динаміки кількості населення регіонів, а також на їх якісні та кількісні зміни. Суспільний запит на геодемографічні дослідження в нашій країні пов'язанні з масштабними військовими діями, що спричинили серйозну соціально-економічну кризу та привели Україну у так звану «фазу загальної депопуляції населення». Сучасна демографічна криза потребує уваги на різних рівнях: державному рівні (на рівні Уряду та Парламенту), регіональному рівні (на рівні органів місцевого самоврядування) та на науковому рівні (інтеграція геодемографічних питань у шкільні навчальні програми) [1, с. 265].

Зростання уваги до питань населення України у шкільному курсі географії відповідає сучасним тенденціям у науці, зокрема економізації, гуманізації, екологізації та соціологізації знань. Саме тому зміст навчальної програми з географії передбачає детальне вивчення складних геодемографічних питань, а саме: динаміки чисельності населення країни та їх статево-вікові особливості; національного складу населення та особливостей їх розміщення по регіонам країни; характер міграційних процесів; питання культури та побуту населення країни.

При вивченні геодемографічних питань важливе місце у шкільному курсі посідає краєзнавчий принцип, який дозволяє організувати так навчальний процес, щоб краєзнавчий матеріал був основним під час формування географічних уявлень, понятійного апарату та основних закономірностей. Відмітимо, що саме навчальна програма для учнів 6-9 класів містить у собі розділи та теми, які передбачають вивчення природи та населення саме свого адміністративного регіону. Вивчення геодемографічних питань на основі процесів міграції, народжуваності та старіння населення дозволить у повній мірі зрозуміти проблеми, з якими

стикається регіон, поряд з цим дозволить розробити ефективні кроки для їх подолання. Тобто включення сучасних методичних підходів до процесу вивчення геодемографічних проблем підвищить інтерес школярів та допоможе їм усвідомити важливість географічних знань у вирішенні регіональних проблем та розвитку суспільства загалом [2, с. 135].

Саме тому ми детально розглянемо геодемографічні процеси на прикладі Івано-Франківської області. Геодемографічна ситуація в Івано-Франківській області в умовах воєнного стану стала досить складною, через те що, упродовж останніх років багато молодих людей виїхало за кордон у пошуках кращого та спокійного життя. Поряд з цим область стикнулася з досить низьким рівнем народжуваності та високим рівнем смертності. Тому, на сьогодні досить гостро постає питання створення комфортних та безпечних умов для збільшування народжуваності [3, с. 36].

Актуальність та гострота поставленої проблеми, недостатність її методичного обґрунтування обумовило вибір теми нашого дослідження «Геодемографічні процеси у ІФ області та методика їх вивчення в шкільній географії».

Аналіз останніх публікацій та досліджень. В наукових напрацюваннях таких дослідників, як: І. А. Брижань [5], І. Г. Мельник [1], І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова [28]; М. І. Приступа [31]; О. А. Федій [8] детально охарактеризовані особливості сучасної демографічної ситуації в Україні, та окремо по кожних її регіонах. Значний вклад у розробку методичних принципів вивчення геодемографічних процесів внесли такі науковці, як: С. М. Діденко [41], К. Сегіда [11], М. М. Лаврук [44]; В. Яворська [10] тощо.

Мета дослідження: здійснити аналіз шкільної програми з географії та розробити методичні рекомендації щодо ефективного вивчення геодемографічних процесів у шкільному курсі з метою підвищення знань

учнів щодо особливостей перебігу демографічних змін та їх соціально-економічних наслідків для країни.

Завдання дослідження:

1. Здійснити огляд основних категорій понятійного апарату геодемографічних процесів та розглянути основі етапи формування геодемографії.
2. Проаналізувати особливості формування геодемографічних знань у закладах загальної середньої освіти України.
3. Розглянути загальну характеристику Івано-Франківської області та здійснити аналіз її основних демографічних показників.
4. Розкрити специфіку та особливості погіршення геодемографічної ситуації в Івано-Франківській області внаслідок початку повно-масштабної війни.
5. Здійснити аналіз навчальної програми з географії для школярів 6 – 9 класів основної школи.
6. Розробити конспекти уроків для учнів 6-9 класів в рамках навчальної програми та дослідити їх ефективність у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження: геодемографічні процеси як об'єкт географії.

Предмет дослідження: геодемографічні процеси та особливості їх вивчення в шкільному курсі географії (на прикладі Івано-Франківської області).

Методи дослідження: метод аналізу та узагальнення; метод систематизації; історичний метод; метод дедукцію; метод моделювання; порівняльно-географічний метод; метод класифікацій та метод типізації; метод прогнозування та екстраполяції; метод формалізації науково-методичної та нормативної документації в освітній галузі із заявленої проблематики дослідження.

Наукова новизна дослідження.

- набуло подальшого розгляду проблема дослідження демографічної ситуації в межах Івано-Франківської в умовах введення повномасштабної війни;
- розроблені нові методичні підходи, які вдало інтегрують сучасні технології та інноваційні методи навчання в шкільний курс географії, що сприятиме підвищенню обізнаності школярів про демографічні зміни та їх наслідки для досліджуваного регіону.

Практичне значення одержаних результатів. Отриманні результати дослідження можуть використовуватися студентами, аспірантами та вчителями закладів загальної середньої освіти з метою більш глибшого розуміння геодемографічних процесів та їх впливу на соціально-економічний розвиток досліджуваного регіону. Також матеріал може використовуватися працівниками органів місцевого самоврядування для прогнозування та знаходження напрямків підвищення якості життя населення регіонів України.

Структура роботи. Обсяг роботи з додатками складає 79 сторінок, основний текст кваліфікаційної роботи викладено на 53 сторінках комп’ютерного набору. Робота складається з: вступу, трьох розділів з їх підрозділами, висновків, списку використаної літератури. В роботі містяться 11 таблиць; 7 діаграм; 1 рисунок та 3 додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Основні категорії та понятійний апарат геодемографічних процесів

Геодемографічні процеси – це процеси, які досліджують взаємозв'язок між географічними умовами та демографічними змінами населення. Основні мета геодемографічних досліджень ґрунтується на дослідженні, аналізу та прогнозуванню демографічних тенденцій у контексті просторових характеристик. У процесі вивчення демографічних процесів виникла нагальна потреба вдосконалювати теоретико-методологічну основу соціальної географії. Саме тому було проведено велику кількість досліджень демографічних характеристик населення, які вимагали вдосконалення та розробки власного понятійно-термінологічного апарату.

Найбільш широкого застосування у геодемографічних дослідженнях мають такі терміни, як: «система»; «геосистема»; «соціально-географічний процес»; «демографічна ситуація» та «демографічна обстановка» [1, с. 268]. Коротко зупинимося на основних поняттях, дамо їм пояснювальний аналіз.

Під поняттям «система» розуміють об'єкт, який здатен поєднувати у собі всі властивості та взаємовідносини об'єктів, що надають йому нових якостей, а саме: автономності, цілісності та стійкості [1, с. 270]. Поняття «геосистема» зазвичай трактують, як цілісну система, яка має взаємозв'язки між усіма її елементами, що складають з двох компонентів: елементи та система [1, с. 271]. Елементи вважаються неподільною частиною системи, тоді коли систему можна ділити на інші системи. Основними характеристичними ознаками «геосистеми» є її цілісність,

структурність, функціональність, змістовність, динамічність та взаємопов’язаність.

З подальшим розвитком геодемографічних процесів з’явився термін: «соціально-географічний процес». У цей термін закладено послідовну закономірність зміну ситуацій, які відбуваються у просторово-часовому географічному континуумі. Терміни «демографічна обстановка» та «демографічна ситуація» [2, с. 136] є синонімами, які досліджують складні демографічні характеристики населення, проте не дивлячись на це мають свої відмінності.

Під поняттям «демографічна ситуація» прийнято розуміти система, яка має певну статево-вікову структуру населення, динаміку чисельності та умови їх подальшого розвитку в досліджуваній територіальній громаді (міграційний фактор, фактор народжуваності та смертності) [2, с. 137]. Тоді коли термін «демографічна обстановка» описує залежність між особливостями генофонду населення досліджуваної територіальної громади та релігійними нормами, екологічними умовами проживання тощо.

Ще одним потужним блоком поняття, які увійшли не так давно у соціальну географію є поняття: «поняття геодемографія», «поняття геодемографічна ситуація» та «поняття геодемографічний процес» [2, с. 138]. Поняття «геодемографія» зазвичай трактують, як результат взаємодії соціально-економічних та демографічних процесів, які відбувається за певний проміжок часу під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, що в кінцевому результаті дозволяють сформувати загальну картинку щодо показників народжуваності та смертності.

Під поняття «географічна ситуація» прийнято розуміти стан геодемографічної системи в яких вона приходить на певний час, що на пряму залежить від зовнішніх соціально-економічних чинників.

Геодемографічний процес дозволяє охарактеризувати розвиток населення за певний проміжок часу, дослідити загальний напрямок та

характер цих змін. Як зазначає науковиця В. Яворська [2, с. 138], «геодемографічний процес – це зміни у просторовому розподілі населення, які розкривають тенденцію їх кількісних та якісних змін» [2].

Відмітимо, що понятійно-термінологічний апарат геодемографічних досліджень постійно доповнюється. Він є просторово-часовою формою демографічного відтворення, який включає в себе територіальність демографічного відтворення та показує нерозривність просторово-часової характеристики із законами розвитку населення. Геодемографічний процес містить у собі цілий комплекс різноманітних геодемографічних досліджень, що нерозривно пов'язані із соціально-політичною ситуацією регіону та процесами природного відтворення населення [3, с. 36].

Узагальнюючи різні підходи, щодо трактування найважливіших понять геодемографічних процесів, можна зробити висновок, що не дивлячись на їх різноманітність та різні підходи до трактування в них є багато спільного. Саме тому визначення «геодемографічну обстановку» трактують досить часто через послідовну зміну геодемографічної ситуації, що є не зовсім вірним рішенням. Зупинимося коротко на основних категоріях, які використовуються у наукових геодемографічних дослідженнях вітчизняних дослідників (табл. 1.1.) [3, 4, 5]

Таблиця 1.1.

Основні категорії геодемографічних процесів

Категорія	Структурні елементи	Сутність
Демографічні процеси	Народжуваність	Кількість числа народжених дітей на 1 тисячу осіб / за рік часу.
	Смертність	Кількість числа померлих на 1 тисячу / за рік часу.
	Міграція	Зовнішня та внутрішня міграція
Структурування населення	Вікове структурування	Розподіл населення за віковими особливостями.

Продовження таблиці 1.1.

	Статеве структурування	Співвідношення числа жіночої та чоловічої статті.
	Етнічний склад	Дослідження різних етнічних груп населення
Соціально-економічна категорія	Економічний розвиток	Вплив економіки на демографічні процеси
	Освіта	Вплив освіти на формуванню молодих сімей.
	Здоров'я	Доступність медичних послуг
Регіональні процеси	Процеси урбанізації та агломерації	Аналіз впливу міст на демографічні процеси
	Сільське / міське населення	Різниця показників між сільським та міським населенням.
Демографічний транзит	Перед індустріальна стадія	Переважання показників народжуваності над показниками смертності.
	Індустріальна стадія	Зниження смертності та збереження високо рівня народжуваності.
	Післяіндустріальна стадія	Зниження показників народжуваності та показників смертності.
Прогнозування та планування	Демографічне прогнозування	Прогнозування кількісних та якісних змін у чисельності населення
	Планування ресурсів	Аналіз демографічних трендів, з метою ефективного використання ресурсів .

Загальна методологія вивчення геодемографічних процесів складається із трьох основних компонентів, а саме: методологічний напрямок; методологічний метод та методологічний принцип. В методології дослідження демографічних процесів важливе місце

посідають такі методологічні підходи, як інформаційний, синергетичний та системний. Системний підхід використовують у процесах управління розвитком населення саме на регіонального рівня, тоді як синергетичний рівень використовують для вивчення цілісної соціально-географічної ситуації в країні. Інформаційній підхід використовують при вивченні нових якостей геосистеми, що є досить важливим у процесі дослідження загальної геодемографічної обстановки в досліджуваному регіоні.

Серед основних методів аналізу геодемографічного розвитку країни відібрані наступні [5, с. 130]:

- Метод діалектики. Досліджує фактори (соціальні, політичні, економічні), які впливають на поведінку населення та їх розвиток.
- Метод порівняння. Дозволяє визначити відмінні та подібні риси між різними адміністративними регіонами за їх основними демографічними показниками.
- Історичний метод. Дозволяє вивчати кількісні та якісні зміни у демографічній обстановці регіональної геосистеми.
- Картографічний та статистичні методи, які відіграють дуже важливу роль у вивченні геодемографічної ситуації в регіоні (країні). Картографічний метод дозволяє прогнозувати майбутній стан різних рівнів соціогеосистем. Статистичний метод використовують при розрахунку наступних коефіцієнтів: народжуваності, смертності, природного приросту, загальної міграції тощо) – див. додаток А.

Динамічність основних показників з часом може змінюватися, саме тому ефективне поєднання перерахованих методів дозволить слідкувати за темпами та тенденціями розвитку різних регіонів опосередковано, проте досить об’єктивно. Геодемографічні дослідження є важливою ланкою у плануванні державної політики, управлінні природними ресурсами та соціальної стабільності. Розуміння демографічних змін відбувається через активну інтеграцію освіти у повсякденне життя суспільства [6, с. 206].

1.2. Основні етапи формування геодемографії

Геодемографія – це наука, яка вивчає взаємозв'язки між демографічними та географічними процесами. Характеризує такі показники як, структура населення та його розподіл; міграційні рухи та їх вплив на територіальний розвиток, а також вивчає основні географічні фактори, що впливають на демографічні зміни в країні.

Геодемографія дозволяє [6, с. 210]:

1. Ефективно розробляти стратегії для соціально-економічного розвитку регіонів;
2. Ефективно здійснювати процес управління ресурсами (природні та людські ресурси);
3. Ефективно здійснювати соціальну політику, що сприятиме формуванню ефективних програм із соціальної допомоги населенню.

Геодемографія є досить важливим елементом у розуміння процесів, що відбуваються у сучасному суспільстві та вирішенні проблем, які пов'язані з міграцією, старінням населення та зміною клімату. Науковиця В. Яворська [6, с. 211], виділяє три основі етапи формування геодемографії:

Перший етап геодемографії обумовлюється вивченням трьох основних рухів населення: природний рух; просторовий та соціальний рухи. Природній рух населення – це динамічний показник, який фіксує динаміку народжуваність, смертності, укладання шлюбів та їх розривання, тобто ті показники які змінюють природнім шляхом. Природній рух характеризують такі коефіцієнти як: народжуваності, смертності та коефіцієнт природного приросту. Просторовий рух населення – це показник, що досліджує рух людей (внутрішня та зовнішня міграція). Просторовий рух характеризують такі коефіцієнти, як: коефіцієнт міграції прибуття; коефіцієнт міграції вибуття, а також

валовий коефіцієнт міграції. Соціальний рух – це рух населення за його статевовіковими, професійними, сімейними показниками.

Тобто перший етап характеризується вивченням наступних закономірностей [5, с. 133]:

- зміна чисельності населення (народжуваність / смертність);
- шлюбність та розлучення ;
- структура населення за віком, етнічним складом та віком.

Другий етап пов'язують із новою дисципліною «географія населення», яка вивчає саме географічні відмінності у процесах відтворення населення, їх вплив на розподіл та розміщення населення, а також вивчає територіальні характеристики житлових районів. Галузь географічної науки охоплює всі можливі територіальні аспекти, що пов'язані із питання населення. Найважливіше питання, що розглядає географія – це є «процес розселення», що включає в себе мережі поселень, їх територіальний статус, функціональні типи, щільність населення тощо.

У сучасній географії розглядають такі типи розселення, як: обласні, міжрегіональні та районні системи розселення. За працями В. Яворська [6], системи розселення бувають трьох видів [6, с. 214]:

- загальнодержавний рівень (діє єдина система розселення країни);
- регіональний рівень (діють регіональні системи розселення);
- локальний рівень (діють локальні системи розселення).

Саме такий розподіл систем розселення дозволить визначити загальний характер поселення, його структуру та його густоту.

На останньому етапі здійснюється аналіз руху населення методом порівнянь різночасових геодемографічних процесів (процеси відтворення населення; процеси розселення населення). Основним завданням геодемографії є встановлення зв'язку між показником відтворюваності та соціальним розвитком регіону. Геодемографія оперує такими поняттями,

як: «геодемографічна ситуація», «геодемографічна політика», « регіональні системи розселення» [7, с. 383].

Варто відмітити, що кожен регіон нашої країни мають свої індивідуальні територіальні та природні особливості. Серед таких особливостей варто виділити: соціальні умови; економічні умови; історичні особливості, що впливають на основні демографічні характеристики розвитку регіону.

Значне місце у геодемографічних дослідженнях приділяється територіальним відмінностям геодемографічних процесів, а саме спостерігаються проблеми із процесом відтворення населення. В реаліях сьогодення (в умовах введення війни) значно зменшується процес народжуваності, поряд з цим зростає показник смертності населення у всіх областях одночасно, саме тому сучасна демографічна ситуація вважається катастрофічною.

Виникає потреба у проведенні певної регіональної геодемографічної політики, яка передбачає впровадження комплексу принципів та методів, щодо управління основними показниками розвитку регіону, а також введення активної міжрегіональної політики. Основним завданням покращення геодемографічної ситуації на регіональному рівні є забезпечення соціального захисту населення регіону.

Відмітимо, що саме комплексне вивчення соціально-демографічних процесів по всіх регіонам нашої країни дозволить більш глибше реалізувати демографічну політику. Соціально-демографічні дослідження регіональних рівнів мають досить велике значення для створення національної демографічної політики. Аналізуючи різні регіональні аспекти демовідтворювальних процесів в Україні, ми дійшли висновку, що в умовах введення війни зниження процесів відтворюваності населення є не лише соціально-демографічною проблемою, а й політичною [7, с. 384].

Станом на 2024 рік геодемографічну ситуацію в країни характеризується наступні чинники [8 , с. 800]:

- зменшується населення через переважання високого рівня смертності та досить малого рівня народжуваності;
- збільшується чисельність населення саме похилого віку, через те що молоді люди емігрують в інші країни, або гинуть на війні;
- відбуваються численні хвилі внутрішньої міграції населення (щороку кількість внутрішньо переміщених осіб зростає, що значно впливає на демографічні показники).
- регіональні відмінності (західні області України мають більший відсоток народжуваності та меншу еміграцію, у порівнянні із східними та південними областями).

Загалом демографічна ситуація в Україні є надто складною, яка безпосередньо впливає і на економічний стан країни. Отже, сучасні демографічні процеси класифікують як – серйозні проблеми, тобто такі, які загрожують майбутньому нашої країни, що потребують чітких дій та запровадженню комплексних заходів з боку держави, з метою покращення соціально-демографічної ситуації в країні (див. табл. 1.2.) [5, 6, 7, 8]

Таблиця 1.2.

Заходи, щодо покращення демографічної регіональної політики в контексті введення війни

Напрямки	Основні заходи
Підтримка сімей та процесу народжуваності	Фінансова допомога при народжуваності; Доступ до безкоштовної та якісної медицини; Запровадження різних проектів, програм із підвищення свідомості про сімейні цінності.
Економічні реформи	Створення нових робочих місць через підтримку малого та середнього бізнесу;
Програми інтеграції ВПО	Розробки ефективних проєктів з метою успішної інтеграції ВПО у регіональні громади.

Продовження таблиці 1.3.

Покращення умов життя	Розвиток інфраструктури у містах та селах. Створення програм для повернення українців закордону. Поліпшення системи охорони здоров'я.
Покращення освітньої системи	Підтримка доступу для віддалених та малозабезпечених регіонів. Підготовка викладачів та розвиток саме STEM-освіти Розробка та реалізація програм обміну та інтеграції ВПО. Впровадження освітніх програм, що підтримують сімейні цінності та формують у підростаючого покоління відповідальність за майбутнє країни.

Всі ці заходи дозволять збільшувати рівень народжуваності, поряд з цим зменшити еміграційний рух та забезпечить більш стабільний розвиток регіонів. На основі проведеного аналізу дійшли висновку про необхідність здійснення цілеспрямованої та систематичної підготовки підростаючого покоління до вивчення геодемографічних процесів у шкільному курсі географії із метою формування у них свідомої активності у процесах реалізації державної політики та прийняття державних рішень [9, с. 101].

1.3. Особливості формування геодемографічних знань у закладах загальної середньої освіти України

Географія в освітньому процесі покликана викликати в школярів інтерес та захопленість світом та людьми, що в ньому проживають, саме ці почуття залишаються з ними на все життя. Географічні компетентності відповідають за формування у школярів просторової уваги, мислення,

формують в них стійкі знання щодо певних об’єктів, явищ та процесів на планеті Земля у різних географічних масштабах.

В умовах війни в Україні продовжує реформуватися освіта, в тому числі зміни торкнулися і географії. З початком 2023/2024 навчального року географію у 6 класі викладають за новою модельною програмою, яка розроблена у відповідності до вимог «Державного стандарту базової загальної середньої освіти» [10] (№ 898 наказ Кабінету Міністрів України, від 30 вересня 2020 року).

Важливим елементом у процесі реформування базової географічної освіти є «Концепція географічної освіти в основній школі» [12], яка ґрунтується винятково на географічних знаннях, уміннях та компетенціях, що допомагають школярам зорієнтуватися у складних суспільно-географічних процесах, убезпечить їх від невиважених кроків та дозволить чітко себе ідентифікувати у сучасному світі. Основною метою шкільного курсу географії є формування у школярів природничих компетентностей, які є обов’язковою складовою загальної культури школярів, що формується на основі ряду підходів: діяльнісний підхід, особисто-зорієнтований та дослідницьких підходи, інтегрований підхід тощо.

За закладами освіти залишають вибір вдалої модельної навчальної програми (знайти модельні програми можна за покликанням. URL: https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-niprohramy/ [11]. Для викладання географії у 6 – 9 класах рекомендовані дві модельні навчальні програми:

1. Модельна навчальна програма для учнів закладів загальної середньої освіти (6-9 класи) авторами якої є: Кобернік С. Г., Даценко Л. М., Коваленко Р. Р. тощо.
2. Модельна навчальна програма для учнів закладів загальної середньої освіти (6-9 класи) авторами якої є Запотоцький С. П., Совенко В. В., Назаренко Т. Г., Яценко В. С. та інші.

Обидві програми відповідають державним стандартам, проте кожна з них по різному адаптується до змін у суспільстві та вимог сучасної освіти. Нижче представимо їх порівняльний аналіз (див таблиця 1.3.) [13, 14, 15, 16].

Таблиця 1.3.

Аналіз модульних навчальних програм з географії для закладів загальної середньої освіти

Ознаки	Модульна програма (Кобернік С. Г та інші)	Модульна програма (Запотоцький С. П.)
Зміст програми	Акцент на інтеграцію сучасних технологій.	Акцент на проєктну та дослідну діяльність.
Структура програми	Класична структура	Гнучка структура (що передбачає адаптацію під потреби класу)
Загальна структура тем	- Основи географії; - Фізична географія; - Економічна географія; - Географія населення; - Проблеми екології та охорони природи: - Географія України.	- Вступ до географії; - Географія природніх систем; - Екологічна географія; - Географія населення; - Глобальні проблеми; - Географія України.
Специфіка розподілу	Має чіткий розподіл тем за розділами, з акцентом на теоретичний аспект. Поетапне вивчення від простого до складного.	Залучення міжпредметних зв’язків, акцент на проєктну діяльність. Можливість адаптації до актуальних подій.
Методи реалізації	Традиційні методи (лекції та практичні заняття).	Активні методи навчання (проєктна діяльність)

Кожна із перерахованих вище модульних програм має свої особливості, щодо реалізації її у шкільному освітньому процесі. Дані програми розроблені із врахуванням індивідуальних психологічних та

вікових особливостей школярів. Зміст навчальних занять з географії спрямований на формування у школярів відповідальності за власні вчинки, прагнень до пізнання, наполегливості, працьовитості та екологічної свідомості. Обидві навчальні програми мають як свої переваги, так і свої недоліки, що можуть бути використанні у навчальному процесі в залежності від потреб вчителя та учнів. Перша модель більш ефективна при традиційній формі навчання, тоді коли друга модель при змішаній чи дистанцій формі навчання.

Зазначимо, що у шкільному курсі географії саме за новими (модульними) програмами вкрай мало виділяється аудиторного часу на вивчення тем, що присвячені саме демографічним процесам. Найкраще формування фундаментальних демографічних понять відбувається при вивченні шкільного курсу географії у 8 класі, а саме формуються поняття: «народжуваність», «смертність», «природній рух», «тривалість життя», «демографічна політика» [17, с. 251]тощо.

Під час вивчення «географії населення» учні вчяться опрацьовувати статистичний матеріал, будуть причино-наслідкові зв’язки щодо особливостей типів відтворення населення, знайомляться з якісними та кількісними показниками населення своєї країни та світу загалом. Саме під час вивчення розділу «географія населення» учнів поглиблюють свої знання про населення та його роль у формуванні майбутнього суспільства.

Уявлення про демографічну ситуацію у школярів формують завдяки фактам про населення країн. *Наприклад:* у бідних країнах зазвичай спостерігають низьку тривалість життя проте високий показник народжуваності, це є свідченням того, що ці країни мають досить низький рівень медичних послуг. Бідні країни характеризуються низьким економічним розвитком, що призводить до високої смертності та знижує тривалість життя. Тоді коли у багатих країнах спостерігається протилежна тенденція: високий рівень життя сприяє більш тривалому

життю та стабільності у прирості населення. При чому рівень народжуваності значно менший, тому що економічні умови дозволяють планувати людям свою кар'єру та сім'ю, тому в таких країнах відсутня необхідність у великій кількості дітей. Саме така змодельована ситуація дозволить сформувати у школярів найголовніше, що при вивченні демографічної ситуації будь-якої країни важливо звертати увагу на демографічні показники, такі як «природній приріст», «показники народжуваності та смертності» тощо.

У шкільному курсі географії за 8 клас учні оперують такими поняттями, як: «природній рух населення», «демографічний вибух», «демографічна криза», «демографічна політика», «низька тривалість життя», «еміграція» та «імміграція», «приріст населення», «нація», «народ» [18, с. 99].

Особлива увага повинна бути приділена перерахованим вище термінам, так як вони фіксують пізнання зв'язків, закономірностей між процесами та географічними об'єктами. Тобто такі поняття, як «народжуваність», «смертність» у школярів не викликає великих труднощів, проте потрібно працювати над їх ускладненим розумінням (насамперед акцентувати увагу на тому, що це процеси).

Процес формування демографічних понять варто продовжувати і під час вивчення інших тем та курсів географії. Так як розширення обсягу демографічних понять сприятиме більш глибшому розумінні геодемографічних процесів в країні [19, с. 10].

Отже, сучасна модульна навчальна програма є досить ефективною, проте вона є різною за структурою для кожного класу. Найкраще складена навчальна програма для учнів 8 класу, які мають можливість у більш повному обсязі вивчити «географію населення». Завдяки модульним навчальним програмам учні формують в собі систему демографічних понять, виділяють їх основні властивості, розглядають причинно-наслідкові зв'язки при формуванні демографічної політики [19, с. 13].

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна географічна та демографічна характеристика Івано-Франківської області

Івано-Франківська область розташована у географічному центрі Європи на стику двох великих природно-географічних підрозділів - Східні Карпати та Східноєвропейські рівнини. На півночі межує з Львівською та Тернопільською областю, на заході із Закарпатською областю, на сході Чернівецькою областями України (рис. 2.1.). Івано-Франківська область має надзвичайно сприятливі умови для розвитку транспортно-логістичних зв'язків з країнами Європи. За своїм адміністративним поділом область має 14 районів, з яких 6 міст обласного значення. Структурний поділ області має наступний вигляд: 15 міст, 24 населенні пункти міського типу, 765 сіл та селищ [20].

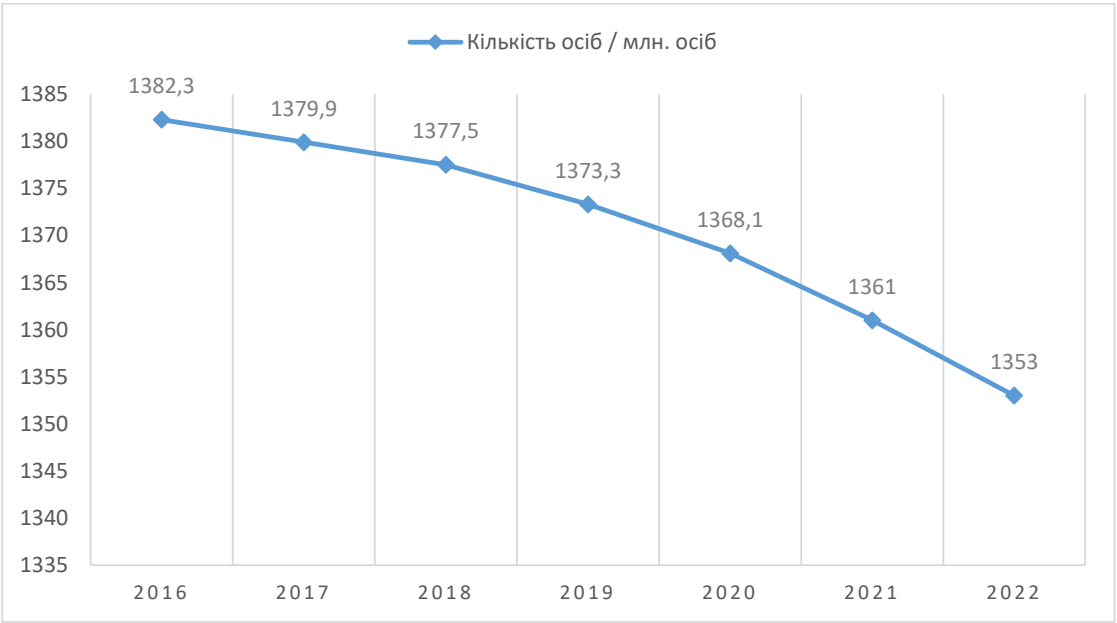

Рис. 2.1. Карта Івано-Франківської області

Територія Івано-Франківської області характеризується різними тектонічними структурами, геологічними умовами, що впливають на кліматичні, геоботанічні та ландшафтні умови у межах області. За характером рельєфу територію області поділяють на три частини: північну (Подільська височина), Передкарпатське низькогір'я та Українські Карпати. Половину територій займають саме гірські масиви. Клімат у регіоні є помірно-континентальним з надмірною вологою. Зима є м'якою з періодичними відлигами, весна нестійкою, літо неспекотне, а осінь теплою. На території області переважають північно-західні та південно-східні напрямки вітру. Сніговий покрив є стійкий у гірській частині області, середня декада снігового покриву складає на рівнині приблизно 16-19 см, а у горах до 60 см.

Тобто, кліматичні умови регіону вважаються м'якими, що є сприятливими для проживання та процесів відтворення населення [21].

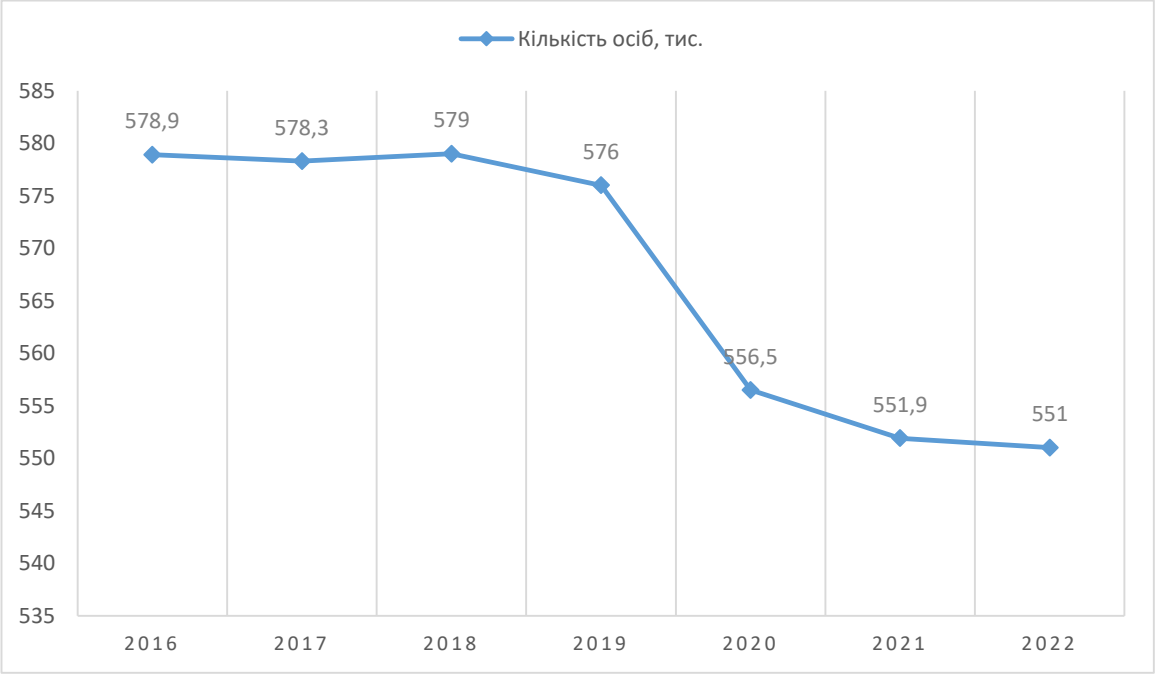
Івано-Франківська область вважається густонаселеним регіоном, щільність населення в області коливається в межах 99,3-98,6 особи на 1 км^2. Динаміка населення Івано-Франківської області за період 2016-2022 роки представлена на графіку 2.1. [22]

Діаграма 2.1. Динаміка населення Івано-Франківської області (2016-2022 роки)

У відповідності до графіку спостерігаємо зменшення чисельності населення з 1382,3 тисяч осіб до 1353 тисяч осіб (на кінець 2022 року). Така негативна тенденція у змінні чисельності населення викликана міграційними процесами, спочатку внутрішніми (з 2016 по 2021 роки), коли населення сільської місцевості зменшувалося, а міське населення збільшувалося, потім зовнішньою міграцією, внаслідок початку повномасштабної російсько-української війни.

Динаміка чисельності населення безпосередньо впливає на показник економічно-активного населення, який має наступну тенденцію (див. графік 2.2.) [22]

Графік 2.2. Показник економічно активного населення Івано-Франківської області за період 2016-2022 роки

На сьогоднішній час область характеризується наявністю розбалансованого попиту та пропозиції робочої сили, переважна кількість робочих місць зосереджена у трьох великих містах: м. Івано-Франківськ, м. Калуш та м. Коломия. Тоді коли у невеличних містечках, селах, що відділені від обласного центру переважають досить звужені можливості щодо пропозицій на ринку праці, що вимагатимуть додаткового стимулювання держави щодо зайнятості населення.

Проаналізувавши динаміку населення області та показник його економічної активності, дійшли висновку, що ці два показники тісно пов’язані між собою. Серед ключових аспектів цього взаємозв’язку виділимо: високий економічний розвиток області сприятиме збільшенню населення, а отже сприятиме процесам відтворення населення та зменшуватиме природні та міграційні рухи, що в свою чергу зменшить рівень смертності та покращить загальний рівень життя. Зміни в одному із зазначених показників істотно впливає на інший, що вимагає комплексного підходу до вирішення проблем, що пов’язанні із демографічною ситуацією в регіоні [23].

2.2. Аналіз основних демографічних показників області

Аналіз демографічних показників Івано-Франківської області включає в себе декілька основних аспектів, серед яких: показники чисельності населення; показники народжуваності та смертності, показники вікової та статевої структури; показник середньої тривалості життя; міграційні показники області тощо.

Динаміка чисельності населення на початок 2023 року підвищився та склав 1 400 000 осіб у порівнянні із показником 2022 року (що складав 1 353 000 осіб), зумовлено це високим рівнем внутрішньої міграції через складу політичну ситуацію країни. Населення Івано-Франківської області збільшилося за рахунок внутрішньо переміщених людей із півдня та сходу нашої країни. Вікова структура області характеризується переважанням людей похилого віку, що викликано низькою народжуваністю та збільшенням показнику тривалості життя. Народжуваність в області є низьким, а рівень смертності досить високим, що призводить до природного скорочення чисельності населення. Ще одним негативним фактором є активні міграційні рухи за межі кордону, що пов’язані з військовими діями на нашій території [23].

2.2.1. Показники народжуваності та смертності в області

Показник народжуваності є найважливішим демографічним показником, який дозволяє встановити кількість новонароджених за певний період. Він визначається – як кількість народжених на 1000 населення. За останні роки народжуваність в Івано-Франківській області значно зменшилася, що пов'язано із політичною ситуацією в країні, еміграцією молодих людей за кордон та змінами у соціальному житті. Показник народжуваності за 2023 та 2024 роки значно зменшилися. За оцінками експертів, показник народжуваності є нижчим ніж 10 новонароджених на 1000 населення, що значно занижений у порівнянні із попередніми роками (див. таблиця 2.1. та графік 2.3.) [24, 25].

Серед основних факторів, що впливають на показник народжуваності в Івано-Франківській області варто виділити [23]:

- економічна нестабільність (зниження доходів, підвищення безробіття, фінансова невизначеність);
- масова еміграція (молоді сім'ї переїжджають закордон у пошуку безпечного та комфортного життя);
- відсутність державної підтримки, що може позитивно вплинути на рівень народжуваності.

Таблиця 2.1.

Показники народжуваності в Івано-Франківській області за період 2018-2023 рр.

Рік	Показник	Середньостатистичний вік матері
2018	12,0	27,5
2019	11,5	28
2020	10,8	28,3
2021	10,5	28,5
2022	9,7	29,0
2023	9,5	29,2

**за даними Івано-Франківського обласного управління статистики [25]*

Графік 2.3. Показники народжуваності в Івано-Франківській області за 2018-2023 роки

Як видно з графіку 2.3. показник народжуваності знижується в межах заявленого періоду, що відображає вплив економічних, політичних та соціальних факторів, зокрема мова йде про пандемію (Covid-19) та повномасштабну російську-українську війну. Середньостатистичний вік у відповідності до таблиці 2.1. зростає, що вказує на тенденцію пізнішого материнства у суспільстві.

Отже, за досліджуваний період 2018-2023 роки спостерігається негативна тенденція, щодо народжуваності в межах Івано-Франківської області. Серед основних чинників, що вплинули на цю динаміку варто виділити: економічна нестабільність, війна, а також зміни у соціальному побуті населення області. Зважаючи на всі ці фактори, досить важливо впроваджувати програми для молодих пар, з метою підвищення показника народжуваності у майбутньому [24].

Показник смертності також відносять до важливих демографічних показників, який вказує кількість померлих за певний період часу та розраховується на 1000 осіб. Аналіз даного показника дозволяє отримати інформацію, щодо стану здоров’я населення, соціально-економічні умови

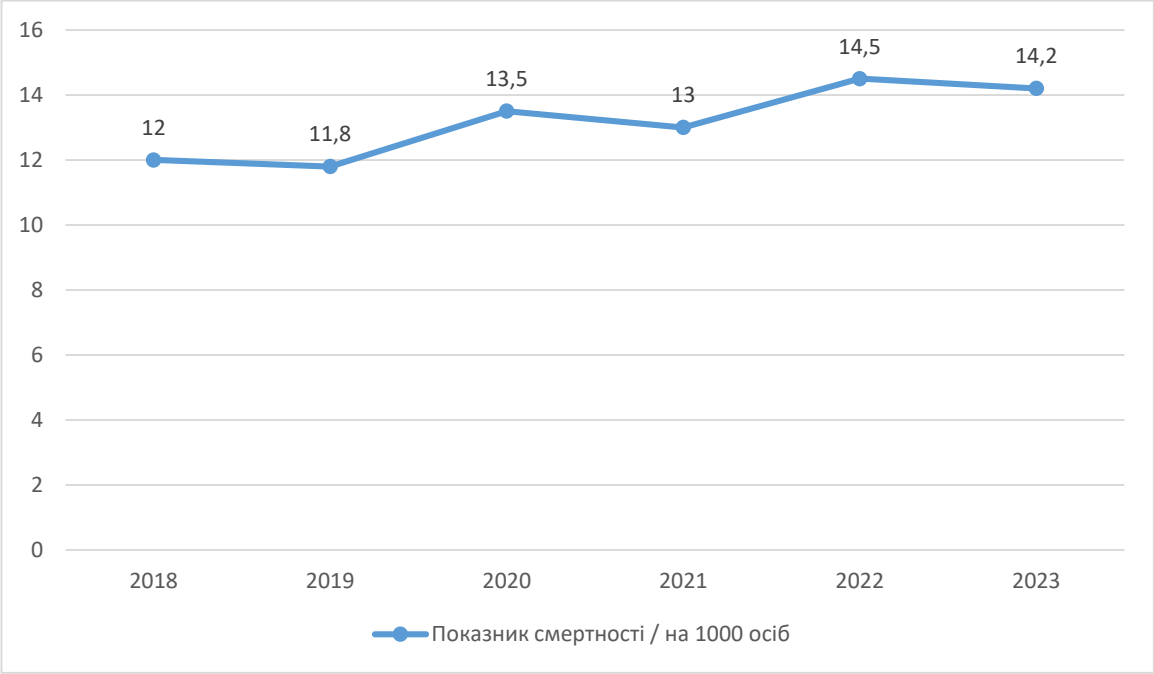
в регіоні та встановити рівень загальної якості життя. Високий показник смертності вказуватиме на: серйозні проблеми зі здоров'я у нації; серйозними економічними проблемами; значні демографічні зміни (старіння населення) тощо. Показник смертності в Івано-Франківській області підвищився у зв'язку із військовими діями на території нашої країни. Динаміка змін показників смертності представлена у таблиці 2.2. та на графіку 2.4. [24, 25, 26, 27]

Таблиця 2.2.

Показники смертності в Івано-Франківській області (2018-2023 рр)

Роки	Показник смертності (на 1000 осіб)
2018	12,0
2019	11,8
2020	13,5
2021	13,0
2022	14,5
2023	14,2

**за даними Івано-Франківського обласного управління статистики [25]*

Графік 2.4. Показники смертності в Івано-Франківській області (2018-2023 рр).

У відповідності до графіку 2.4. показник 12,0 (2018 року) характеризує стабільний рівень смертності, що відповідає середньоукраїнським показникам. Показник 13,0 та 13,5 (2020 рік та 2021 роки) мають досить високий показник, що зумовлений пандемією. Показники 14,5 та 14,2 (2022 та 2023 роки) через військові дії та сильний психологічний стрес серед населення. Серед основних факторів підвищення показників смертності в умовах війни виділяють [26, с. 612]: (а) військові дії та їх наслідки; (б) психологічний стрес та травми; (в) погіршення доступу до медичних послуг та (г) погіршення хронічних захворювань.

Отже, показник смертності в області залишається досить високим та вказує на серйозні соціально-економічні виклики. Саме тому варто зосередитися на поліпшенні системи охорони здоров'я та психологічній підтримці населенню, що зменшить рівень негативного впливу на здоров'я людей.

2.2.2. Тривалість життя та середній вік

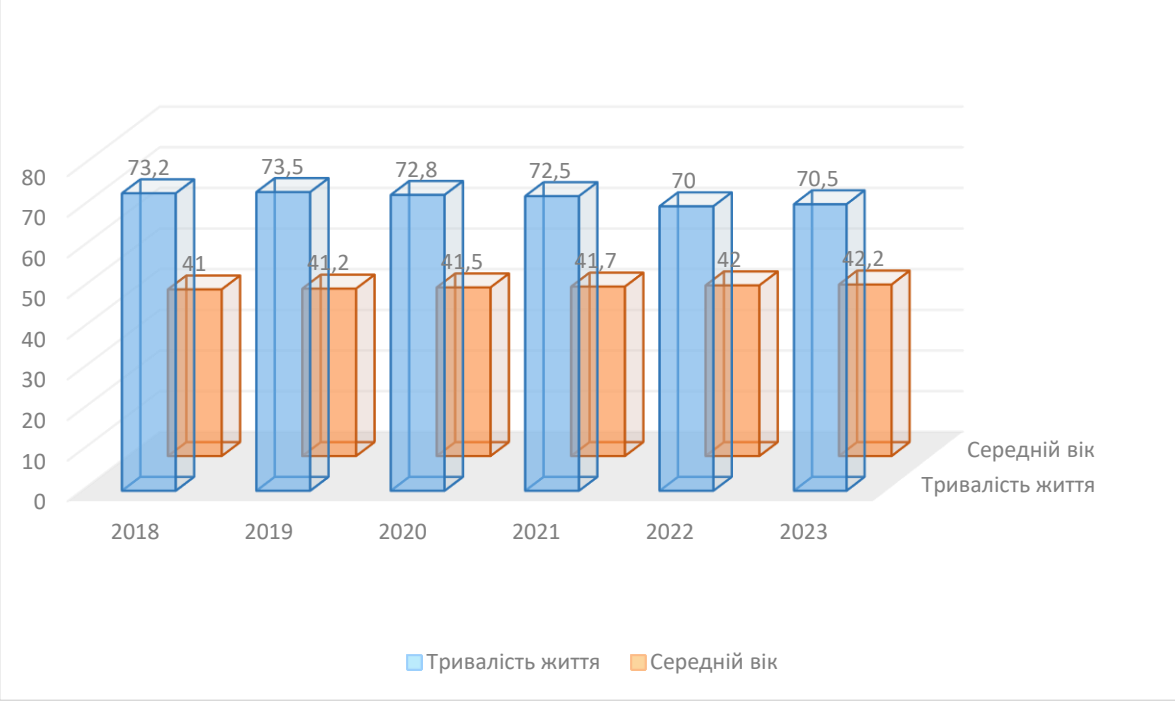
Тривалість життя та середній вік є важливими інтегральними характеристиками, які відображають загальний стан здоров'я населення, соціально-економічні умови та ефективність системи охорони здоров'я. Під поняттям «тривалість життя» прийнято розуміти середню кількість років, які проживає особа, виходячи із умов смертності. Тоді коли під поняттям «середній вік» прийнято розуміти середнє арифметичне значення віку усіх членів нації. Саме цей показник допомагає оцінити демографічну структуру населення. Обидва показники є важливими для розробки та впровадження політики соціальної підтримки та економічного розвитку регіону. Показники «тривалість життя» та «середній вік» в межах Івано-Франківської області представлені в таблиці 2.3. та на графіку 2.5. [28, с. 68]

Таблиця 2.3.

Показники «тривалість житті», «середній вік» в Івано-Франківській області (2018-2023 рр)

Роки	Тривалість життя	Середній вік
2018	73,2	41
2019	73,5	41,2
2020	72,8	41,5
2021	72,5	41,7
2022	70	42
2023	70,5	42,2

** за даними Івано-Франківського обласного управління статистики [28]*

Графік 2.5. Показники тривалість життя та середній вік мешканців Івано-Франківської області

У відповідності до графіку 2.5. показник тривалості життя значно зменшився у період 2022 – 2023 років, що пов’язані з військовими діями та нестабільною економічною обстановкою в регіоні та в країні загалом. Показник «середній вік» з року в рік збільшується, що вказує на старіння населення, що пов’язані із зовнішньої міграції молоді за кордон [29, с. 88].

2.2.3. Природні та міграційні рухи

Показник природного приросту населення узагальнює показники смертності та народжуваності, що веде до змін чисельності населення природнім шляхом. Даний показник характеризує процес природного відтворення населення, за його результатами визначають загальну геодемографічну ситуацію в регіоні (країні). За загальний приростом населення Івано-Франківську область відносять до регіонів з негативним природним приростом населення, що вказує на серйозні демографічні проблеми. Динаміку природного приросту (спаду) досліджуваного регіону можна побачити у таблиці 2.4. [30, с. 1]

Таблиця 2.4.

Природній рух населення Івано-Франківської області

Роки	Показник народжуваності / на 1000 осіб	Показник смертності / на 1000 осіб	Природній приріст (спад) на 1000 осіб
2018	12	12	0
2019	11,5	11,8	-0,3
2020	10,8	13,5	-2,7
2021	10,5	13	-2,5
2022	9,7	14,5	-4,8
2023	9,5	14,2	-4,7

**за даними Івано-Франківського обласного управління статистики [28]*

При показниках 0 та -0,3 спостерігається невеликий спад населення, тоді коли при показниках (-2,7 та -2,5) середній рівень (підвищення показників смертності). Негативний природній приріст (показник смертності більший за показник народжуваності) зафіксовано у 2022 році та 2023 році (-4,8 та -4,7 відповідно). Зафіксована тенденція до зменшення природного приросту, що є свідченням виникнення демографічної кризи в регіоні.

Також в регіоні підвищені міграційні рухи: внутрішня міграція спричинена переміщенням осіб із зон бойових дій у більш спокійні регіони, тоді коли зовнішня міграція спричинена виїздом молодих людей за межі нашої країни у пошуку безпеки та кращих економічних гарантій. Саме міграційні процеси є одним із факторів, що посилюють або пом'якшують негативні демографічні тенденції в регіоні та впливають на чисельність населення.

Івано-Франківська область відноситься до регіонів, що характеризуються помірним відтоком населення, у порівнянні з такими областями як: Херсонська, Запорізька, Луганська та Донецька області. Вплив міграційного скорочення на чисельність населення невеликий, у порівнянні із природним приростом, проте саме міграційні процеси мають негативний вплив на зміни у віковій структурі населення регіону. Зокрема міграційні процеси впливають на число осіб репродуктивного віку, а відтак негативні міграційні процеси здатні погіршувати показники природного руху регіону [31].

Отже, природний та міграційній рухи в Івано-Франківській області за досліджуваний період вказують на серйозні демографічні проблеми. Природній рух має негативну тенденцію, що говорить про переважання показників смертності над показниками народжуваності. Міграційні процеси також мають негативну тенденцію, тому що відбувається масова еміграція молодих людей за кордон, що створює додаткові демографічні проблеми для регіону (втрата працездатного населення).

Після закінчення війни потрібно вжити заходи, які будуть націлені на покращення умов життя, соціальних умов проживання, що стабілізують демографічну ситуацію в області. Лише комплексний підхід забезпечить вирішення демографічних проблем, що склалися у даному регіоні [32].

2.3. Погіршення геодемографічної ситуації в області внаслідок повно-масштабної українсько-російської війни та шляхи їх вирішення

Повномасштабна війна та її наслідки лише поглибили демографічні проблеми, які вже існували та створили серйозний виклик для української держави.

Серед головних демографічних проблем, які сформувалися у довоєнний період варто виділити [33, с. 150]:

1. Скорочення чисельності населення – показники смертності перевищували показники народжуваності. В межах Івано-Франківської області за результатами досліджуваного періоду видно як саме змінювалося чисельність населення (2016 рік – 1382,3 млн. осіб, тоді коли у 2021 році чисельність населення області склала 1361 млн. осіб).

2. Високі показники смертності серед осіб чоловічої статті. Тривалість життя чоловіків на 10 років менша, ніж тривалість життя жінок. Проблема лише набирає оборотів, так як під час активних бойових дій смертність чоловік збільшилася в рази.

3. Старіння населення – дана проблема призвела до зменшення особин саме репродуктивного віку, від яких залежить майбутнє нації. Особливо гостро ця проблема постане після війни. Демографічна проблема «старіння нації» приведе українське суспільство до демографічного занепаду.

4. Проблема гендерно-вікової структури населення. Зафіксована тенденція: кількість чоловіків віком 15-19 років удвічі менше за кількість чоловіків, які мають 35-39 років. Формується дефіцит чоловіків віком після 40 років (їх кількість до війни майже на 23 % менша за кількість особин жіночої статті). У розпал війни кількість особин чоловіку роду значно скорочується, що може викликати демографічний дисбаланс, який призведе до зменшення народжуваності, ускладнить формування нових сімей, а також створить великий дефіцит робочої сили.

Вікова структура населення Івано-Франківської області за 2018-2020 роки див. таблиця 2.5. (дані за 2021-2023 роки заблоковані у мережі, з міркувань безпеки) [34, 35].

Таблиця 2.5.

Вікова структура населення Івано-Франківської області за 2018-2020 рр

Рік	0-14 років (тис. осіб)	15-64 роки (тис. осіб)	65^{+} (тис. осіб)
2018	182,4	1017	210,4
2019	182	1015,5	209,8
2020	181,3	1016,3	209,9

**за даними Івано-Франківського обласного управління статистики [28]*

Отже, гендерно-вікова характеристика у довоєнний період перебувала у межах норми для населення Івано-Франківської області, у період війни показники значно зменшилися, внаслідок чого виникає демографічний дисбаланс між особинами чоловічої та жіночої статті.

Після початку повномасштабної війни до перерахованих вище демографічних проблем додалася проблема масової міграції. За даними Державної прикордонної служби України, починаючи з 2022 року тисячі українців виїхало до країн ЄС як біженці, за підрахунками станом на кінець 2023 року приблизно виїхало 8 мільйонів українців, з них 300 000-400 000 тисяч осіб виїхало саме з Івано-Франківської області (включно з внутрішньо переміщеними особами). Країни до яких в основну емігрували українці: Польща, Чехія, Словаччина, Німеччина, Італія [34].

Івано-Франківська область стала важливим центром для внутрішньо переміщених осіб з південних та східних регіонів, що досить сильно постраждали від військових дій. Згідно даних Державної прикордонної служби до Івано-Франківської області на тимчасове перебування прибуло від 100 000 до 150 000 тисяч осіб.

Останнім часом відбулися значні зміни у міграційних процесах області (2023/2024 рік). Спочатку з Івано-Франківської області виїжджали лише жінки з дітьми, чоловіки залишалися для участі у війні, або через заборону виїзду військовозобов'язаних. На кінець 2023 року початок 2024 року кількість чоловіків, що виїжджають за кордон значно зросла. Інтенсивність та векторність міграційних рухів залежатимуть від багатьох факторів [35, с. 1]:

- розширення чи звуження зон введення бойових дій;
- прогресу процесу деокупації втрачених міст та селищ;
- стійкості критичної інфраструктури населення;
- відсутності / наявності обстрілів з боку РФ;
- рівня соціально-економічного відновлення звільнених територій.

Розв'язання ряду демографічних процесів пов'язують із процесами поступового відновлення соціально-економічної ситуації в країні після завершення активних бойових дій. Стратегічні, операційні цілі та завдання з відновлення чисельності населення Івано-Франківської області представлені у додатку Б.

Виділимо ключові кроки, які варто першочергово впроваджувати у державну політику області, та й країни загалом [36, с. 1]:

1. Підтримувати зв'язки з українцями, які виїхали закордон. Зокрема мова йде про: щільну взаємодію з мігрантами та українською діаспорою на різних рівнях; збереження робочих місць працівникам педагогічного направлення через створення умов для дистанційного навчання; проведення професійних кампаній щодо можливостей працевлаштування в Україні.

2. Політика підтримки сімей та народжуваності – передбачає фінансову підтримку сімей та доступність до якісних медичних послуг.

3. Сприяти працевлаштуванню та розвитку економіки – створення нових робочих місць; стимулювати мобільність осіб саме

жіночої статті та сприяти їх самореалізації через професійну підготовку; сприяти процесам перекваліфікації для ВПО.

4. Створення належних умов безпеки для дітей – будування шкільних бомбосховищ.

5. Підтримка розвитку сільських територій (впровадження державних програм підтримки аграрного сектору).

6. Залучення міжнародної допомоги та інвестицій – запровадження грантів на відбудову житла, пошкодженої інфраструктури та соціальних об’єктів.

7. Впровадження заходів, які спрямовані на інтеграцію ВПО у життя громади. Налагодження саме такої роботи сприятиме пом’якшенню соціально-психологічних наслідків, які виникли внаслідок примусової міграції, поряд з цим сприятиме їх активному залученню до соціально-економічного життя громади, де вони перебувають.

У післявоєнний період варто здійснювати лише чітко координовані кроки на всіх рівнях органів влади, за участю громадських та міжнародних організацій. На перший план виходять завдання, які пов’язані зі створенням програм з відновлення економіки регіону, поліпшення соціальних умов, створенні умов для повернення трудових мігрантів. Самі ці кроки можуть дати досить швидке та стабільне зростання якості життя людини [36].

РОЗДІЛ 3
МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСУ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Аналіз навчальної програми з географії для школярів 7 – 9 класів основної школи

Відповідно до чинного Державного стандарту «Про базову та повну загальну середню освіту» [10] навчальна дисципліна «географія» є складовою освітньої галузі «Природознавства». Основна мета полягає у формуванні в школярів відповідних предметних та ключових компетентностей, як обов'язкових складових загальної культури особистості та розвитку її творчого потенціалу. Географія у відповідності до концепції НУШ, це наука, яка здатна сформувати у школярів допитливість, інтерес до розуміння основних закономірностей живої та неживої природи; уміння оцінювати вплив природничих наук, технологій та технік на сталий розвиток суспільства; уміння правильно взаємодіяти без шкоди навколишньому середовищу.

Географічний складний містить у собі відомості про дослідження нашої планети, особливості будови земної кулі та карт, кількості та чисельності населення країн та світу загалом; природні ресурси, положення України та інших держав на політичній карті світу тощо. Особливий інтерес складає проблема вивчення демографічних процесів у шкільному курсі географії, так як від ступеня її вивчення залежать: рівень сформованості сімейної культури; національної свідомості та почуття патріотизму; поваги до національних надбають різних регіонів країни та світу загалом. Здійснено аналіз навчальної програми для учнів 6-9 класів з географії на виявлення тем, що сприятимуть формуванню стійких геодемографічних знань (табл. 3.1.) [10, 11, 37, 38, 41]

Таблиця 3.1.

Аналіз навчальної програми з географії для учнів 6-9 класів

6 клас		
Розділ	Теми уроків	Зміст навчального матеріалу
Вступ	Географія – як наука про землю. Значення географічних знань, умінь для життєдіяльності людини.	Формуються в учнів базові географічні поняття, а саме: «населення», «географія населення» тощо.
Розділ IV Планета землі	1. Кількість та розміщення населення на Землі. 2. Держави світу та держави-сусіди України на політичній карті. 3. Вплив людини на природу.	Формуються базові поняття демографії: - «загальна чисельність населення»; «природній приріст», - «природній рух населення», «показник народжуваності», «показник смертності». - «вікова та статева структура». - «міграція та її види».
7 клас		
Розділ II. Материки тропічних широт	1. Африка. Населення. Політичні зв’язки з Україною. 2. Південна Америка. Держави та населення. Політичні зв’язки з Україною. 3. Австралія – населення, його склад та розміщення.	Доповнення базових понять демографії: - «густота населення», «розподіл населення», «демографічні процеси». - особливості розподілу населення.
Розділ IV Материки північної півкулі	1. Північна Америка. Держави. Населення; 2. Євразія. Найбільші держави Євразії та Азії, їх населення.	- доповнення базових понять демографії; - особливості міграційних потоків між державами.

Продовження таблиці 3.1.

8 клас		
Розділ IV Населення України та світу	- «Кількість населення в Україні та світі. Чинники, що впливають на кількість населення». - «Статево-віковий склад населення України. Тривалість життя населення». - «Регіональні відмінності демографічних процесів в Україні та світі» - «Механічний рух населення. Міграційна політика в Україні та світі». Тема 2: - «Густота населення. Регіональні відмінності за густотою населення». - «Міські та сільські населенні пункти та їх населення». - «Урбанізація та причини її виникнення. Мегаполіси та мегалополіси». Тема 3. - «Етноси. Найпоширеніші сім'ї» - «Національний склад населення України. Національні меншини та групи, особливості їх розселення». Тема 5.	- Розширює знання, щодо населення в Україні та світі;. - Доповнює базу понять, а саме : «природній приріст населення», «демографічна криза», «еміграція», «імміграція», «демографічний вибух», «демографічна криза» тощо. - «урбанізація», «субурбанізація», «мегаполіс». - Формуються поняття: «нація», «етнос», «народ». - поняття «працездатне населення»; «зайнятість населення», «трудові ресурси».

Продовження таблиці 3.1.

	- Зайнятість населення в світі та Україні. Проблеми зайнятості населення	
Розділ V «Природа населення свого адміністративного регіону».	Тема 3. Населення регіону. «Кількісна та структурна характеристика регіону». «Особливості зайнятості населення».	- Вивчає процеси розселення населення у власній області.
9 клас		
Розділ V «Глобальні проблеми людства»	«Демографічна та продовольча проблеми. Шляхи їх подолання»	- Вивчаються основі кроки у подоланні проблем на регіональному та державному рівні.

**складено автором на основі власних досліджень [38, 39, 40, 41]*

У відповідності до таблиці 3.1., розписано механізм вивчення демографічних питань починаючи з 6 класу та закінчуючи 9 класом. Найвагомішим курсом вважається курс для учнів 8 класу, які найглибше дозволяє розкрити базові демографічні поняття та дозволяє школярам краще зрозуміти, як саме демографічні процеси впливають на різні аспекти життя країн та їх глобальні проблеми, що пов’язані із показниками народжуваності та смертності населення. Ефективність засвоєння навчального матеріалу залежить від методів та засобів навчання, особливо в умовах дистанційної (змішаної) форми освіти. Нижче нами підібрані приклади цікавих географічних ресурсів, які полегшать процес вивчення складного матеріалу.

- Дистанційні платформи, що містять інтерактивні завдання (кросворди, ребуси, вікторини, головоломки), методичні посібники та матеріали.

Платформа «На урок». URL: https://naurok.com.ua/ [38].

Платформа «Kahoot». URL: https://kahoot.com/ [37].

Платформа «LearningApps». URL: https://learningapps.org/ [37].

Колекція карт світу. URL: https://worldmapper.org/ [38].

Ребуси українською. URL: http://rebus1.com/ua/ [42].

Платформа Wordwall. URL: https://wordwall.net/uk [38].

Платформа «Всеосвіта». URL: https://vseosvita.ua/ [42].

- Сервіси для здійснення віртуальних екскурсій:

Сервіс EarthCam. URL: https://www.earthcam.com/ [42].

Сервіс «Віртуальні тури природними парками України». URL: https://lowcost.ua/nationalparks-ua/ [42].

- Сервіси для командної роботи, що допомагають школярам ефективніше працювати над власними географічними проєктами, а саме збирати інформацію, обробляти її та створювати презентації. Це такі інструменти як: Google Документи; Google Диск, Google Keep. Інтерактивні дошки – Google Jamboard, Padlet / Miro.

З метою підвищення ефективності оволодіння школярами теоретичними знаннями варто обов'язково використовувати різні структурно-логічні схеми, таблиці, картографічні матеріали, відеоматеріали. З метою набуття практичних умінь на навичок школярам варто пропонувати практичні роботи різного характеру (тренувального / навчального / підсумкового). Саме практичні та індивідуальні роботи передбачатимуть розв'язання складних географічних та соціально-економічних проблем, здійсненню порівняльного аналізу та проведенню різних міні-досліджень (круглі столи, дискусії тощо) [42, с. 90].

Отже, провідним методичним принцип має стає формування практичних навичок із використання географічної інформації, що передбачатиме: високу мотивацію до навчання; формуватиме активну навчально-пізнавальну діяльність школярів; вибудовуватиме освітню діяльність у відповідності до індивідуальних, вікових та фізіологічних особливостей школярів основної школи.

3.2. Методичні розробки уроків для учнів 8 класу

Нижче представимо загальну структури уроків з географії для учнів 8 класу: тема № 1 «Кількість населення в Україні та світі. Чинники, що впливають на кількість населення»; тема № 2 «Механічний рух населення: причини та види міграцій, основні напрямки міграційних потоків в Україні та світі» [42, 43, 44]. Повні уроки по зазначеним темам наведенні у додатку В.

Тема: «Кількість населення в Україні та світі. Чинники, що впливають на кількість населення».

Мета: поглибити знання про кількість населення в Україні та світі; сформувати поняття: «природний рух», «демографічний рух», «механічний рух»; навчитися визначати показники народжуваності та смертності; аналізувати демографічні процеси в Україні та світі.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, навчальна презентація.

Хід уроку

1. Організаційний момент:

Епіграф уроку:

«*Людство не може зупинитися. Воно взяло досить великий розгін, рух для нього – це найвищий закон життя»* (Загребельний П.)

Методичний прийом «Фронтальне опитування»

2. Мотивація навчальної діяльності.

Методичний прийом «Дивуй». Населення світу на сьогодні складає близько 8 млрд осіб, середня тривалість сучасної людини становить 70-73 роки. Кожної хвилини народжується щонайменше 150 чоловік. Пік народжуваності у розвинених країнах стоїть на позначці 30-35 років, кількість дітей досить рідко перевищує 2-3 малюки на сім'ю. Цей процес призводить до старіння нації. Досить цікавим залишається той факт, що

свій перший мільярдний рубіж людство перетнуло лише 1880 році, що з кожним роком та століттям збільшувався.

3. Повідомлення нового навчального матеріалу.

Вступне слово вчителя.

- Вправа «Що я знаю?», «Що хочу дізнатися?»;
- Прийом «Словникова робота»;

Кількість населення світу та України:

- Методичний прийом «Аналітичний практикум».
- Метод «Преса» (проблемне питання уроку).

Чинники, що впливають на кількість населення;

- Методичний прийом «Словникова робота»
- Методичний прийом «Аналітичний практикум» (робота в парах / невеликих групах).
- Розповідь вчителя про дослідження Павла Чубинського в питання перепису населення в Україні; місце України в світі за її населенням.

Показники природного руху:

- Робота за підручником:
- Методичний прийом «Картографічний практикум».

4. Закріплення вивченого матеріалу:

Прийом «Цікава інформація»

5. Підсумки уроку:

Дайте відповіді на запитання: 1. З якими новими поняттями ви сьогодні познайомилися?; 2. Що найбільше вас зацікавило?.

6. Домашнє завдання:

- Вивчити матеріал підручника (параграф 49);
- Написати міні-твір на тему «Яка має бути демографічна політика в країні, щоб демографічна ситуація покращилася?»
- За бажанням – доклад на тему «Рекорди України в демографії» [42, 43].

Тема: «Механічний рух населення: причини та види міграцій, основні напрямки міграційних потоків в Україні та світі».

Мета: сформувати в учнів систему базових понять, а саме «міграція», «еміграція», «імміграція», «міграційні потоки»; розкрити особливості розселення українців по всьому світу; продовжувати формувати навички розрахунків основних демографічних показників.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, навчальна презентація.

Хід уроку

1. **Організаційний момент (фронтова та групова робота):**

- Методичний прийом «Продовж речення»;
- Методичний прийом «Визнач країну».

2. **Мотивація навчальної діяльності:**

Вступне слово вчителя. Розвиток людства завжди характеризувався процесами переміщення населення. Основною причиною переселення людей з одних країн, до інших є пошук кращих умов проживання. Міграційні процеси досить сильно впливають на загальну картину населення всієї планети. Саме завдяки процесам міграції українці розселилися по багатьом країнам світу.

3. **Повідомлення навчального матеріалу:**

Міграція. Види міграцій:

- Виклад теоретичного матеріалу;
- Методичний прийом «Not bene»;
- Методичний прийом «Види міграцій»;
- Методичний прийом «Робота з карткою».

Українська діаспора:

- Виклад теоретичного матеріалу;
- Методичний прийом «картографічний практикум».
- Методичний прийом: «Міні –дослідження».
- Методичний прийом «Словникова робота».

4. Закріплення вивченого матеріалу:

Вправа «Оберіть зайве».

Вправа «Знайди помилку».

Вправа «Так – Ні».

5. Підсумки уроку:

Дайте відповіді на наступні питання:

- Назвіть нові терміни, з якими ви познайомилися на уроці ? Дайте чітке їм визначення.
- Поясніть чим саме відрізняється між собою сезонна та маятникова міграція ?
- Назвіть основні причини міграції з України ?

6. Домашнє завдання:

- вчити 49-50 параграф.
- Підготувати повідомлення за темою «Українські символи за кордоном» [43, 44].

3.3. Експериментальна перевірка ефективності уроків географії у сучасних загальноосвітніх закладах

Ефективність навчання географії у сучасних закладах освіти визначається змістом навчальної програми, методами та засобами навчання, а також педагогічними умовами, в яких реалізується навчальний процес. Важливим елементом у процесі успішного засвоєння географічних знань є сучасні інноваційні педагогічні технології, які значно підвищують рівень географічних знань серед школярів.

Метою педагогічного експерименту було визначення ефективності застосування різних методичних підходів при викладанні шкільного курсу географії в умовах дистанційної та змішаної форми навчання. Дослідження проводилося на базі Снятинського ліцею імені Василя Стефаника серед учнів 8 класів (27 осіб).

На першому етапі нашого педагогічного експерименту було визначено наукову проблему, мету, завдання дослідження. Розроблено уроки географії за модульною програмою (автор Запотоцький С. П), для учнів 8 класу за темами «Кількість населення в Україні та світі. Чинники, що впливають на кількість населення», «Механічний рух населення: причини та види міграцій, основні напрямки міграційних потоків в Україні та світі», кожний урок містить багато корисної та інтерактивної інформації [44, с. 23].

Для дослідження ефективності засвоєння географічних знань з обраних тем розроблені загальні тестові завдання для школярів 8 класу під назвою «Демографічні процеси в Україні та світі» (12 питань).

Тестові завдання для учнів 8 класу «Демографічні процеси в Україні та світі» [38, 42, 43]

1. Вкажіть науку, яка займається вивченням складу та руху населення, а також закономірностями їх розвитку:

а) соціологія; б) демографія;

в) картографія; г) геологія.

2. Поняття «депопуляція» означає:

а) виїзд людей з країни;

б) збільшення кількості населення;

в) переважання показників смертності над показниками народжуваності;

г) в’їзд людей в країну;

3. Поняття «демографічний вибух» означає :

а) швидкі темпи зростання населення;

б) скорочення показників смертності;

в) зменшення кількості населення країни;

г) стихійне переміщення людей з однієї країни до іншої;

4. Вкажіть основні процеси, які характеризують демографічну ситуацію в Україні:

а) сильні міграційні рухи; б) старіння нації;

в) зменшення показників смертності;

г) збільшення показників народжуваності.

5. Основні показники демографічної ситуації в країні:

а) народжуваність та смертність; б) природній рух;

в) механічних рух; г) шлюбність та розлучення;

д) всі показники правильні.

6. Як називається процес, який характеризується різницею між кількістю народжених та кількістю померлих:

а) міграція; б) демографічний вибух;

в) природній приріст; г) природній рух.

7. Природній рух населення характеризується такі показники:

а) міграція та природній рух;

б) механічний рух та смертність;

в) народжуваність та смертність;

г) народжуваність та міграція.

8. Дайте визначення поняттю «старіння нація» ?

а) пізній вихід людей на пенсію;

б) процес відтоку людей працездатного віку за кордон;

в) зростання тривалості життя населення;

г) зростання кількості людей літнього віку.

9. Яка чисельність населення України станом на 1 січня 2022 року:

а) 41, 1 млн осіб; б) 53,4 млн осіб;

в) 35,5 млн осіб; г) 25 млн осіб.

10. Яка чисельність населення світу станом на 1 січня 2022 року:

а) 8 млрд осіб; б) 42, 1 млрд осіб;

в) 6,2 млрд осіб; г) 9, 3 млрд осіб.

11. Вкажіть країну, де прогнозують найвищі темпи приросту населення:

а) Європа; б) Азія;

в) Африка; г) Латинська Америка.

12. В яких країнах спостерігається явища «демографічного вибуху»:

а) Латинська Америка; б) Європа;

в) Африка; г) Азія.

Перший (діагностичний етап). Школярам на початку розділу IV (Населення України та світу) запропонували пройти тест. За отриманими результатами було зафіксовано, що у школярів виникли значні труднощі з проходженням, неправильні відповіді в основному школярі дали на такі запитання №№ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12. Така кількість неправильних відповідей свідчила про відсутність у школярів 8 класу стійких географічних знань з даної теми. Результати діагностичного етапу представлені у таблиці 3.2. та на графіку 3.1.

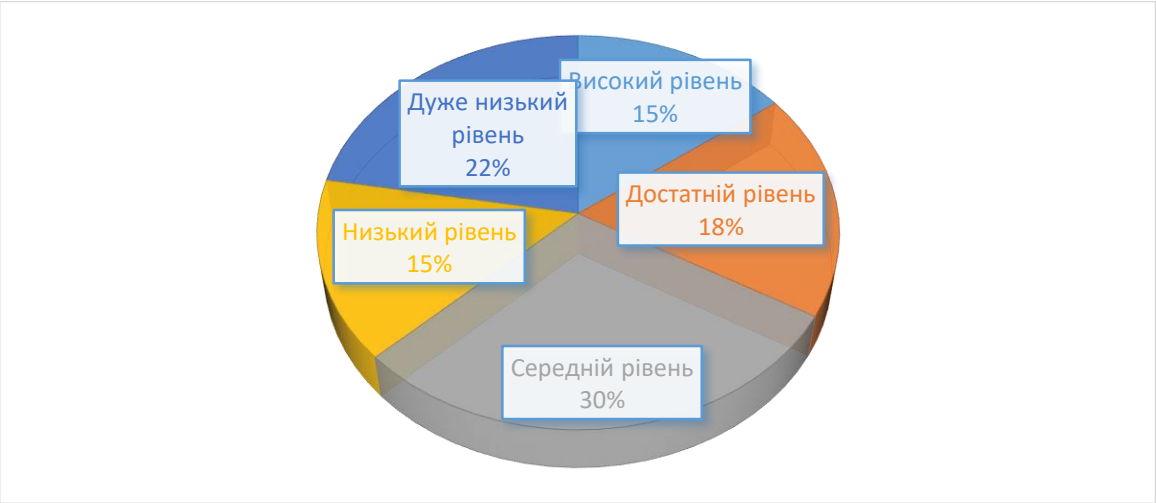
Таблиця 3.2.

Результати діагностичного етапу

Рівні сформованості географічних знань	Результати педагогічного експерименту
Високий рівень	4
Достатній рівень	5
Середній рівень	8
Низький рівень	4
Дуже низький рівень	6

**складено на основі власних досліджень*

Графік 3.1.

**складено на основі власних досліджень*

У відповідності до отриманих результаті учнів 8 класу розподіли на 5 груп: високий рівень знань показали 4 учнів (15 %); достатній рівень знань мають 5 школярів (18 %), середній рівень знань мають 8 учнів (30 %); низький рівень знань виявлено у 4 учнів (15%) та дуже низький рівень знань у 6 школярів, що склало 22 % віз загальної кількості учасників класу. Переважаючий рівень знань – середній рівень (30 %).

Після проведення ряду розроблених уроків школярам знову запропонували цей тест, змінивши при цьому лише послідовність питань. Успішність пройденого тесту була досить високою, на ряд проблемних питань школярі дали правильні відповіді. Результати контрольного етапу педагогічного експерименту представлені у таблиці 3.2. та на графіку 3.2.

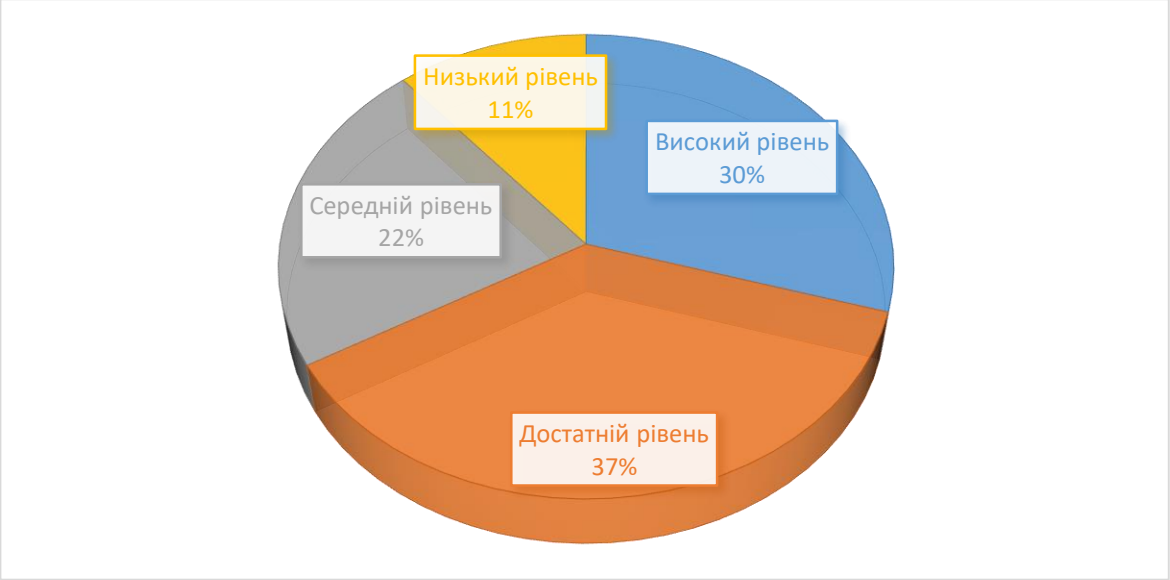
Таблиця 3.2.

Результати контрольного етапу дослідження

Рівні сформованості географічних знань	Результати педагогічного експерименту
Високий рівень	8
Достатній рівень	10
Середній рівень	6
Низький рівень	3

**складено на основі власних досліджень*

Графік 3.2.

**складено на основі власних досліджень*

У відповідності до отриманих контрольних результаті учнів 8 класу поділили на 4 групи: високий рівень знань показали 8 учнів (30 %); достатній рівень знань мають 10 школярів (37 %), середній рівень знань мають 6 учнів (22 %); низький рівень знань виявлено у 3 учнів (11 %). За результатами експерименту встановлено, що у школярів значно підвищився рівень географічних знань завдяки використанню різних методичних прийомів. По закінченню розділу «Населення України та світу» переважаючим рівнем навчальних досягнень став – достатній рівень (37 %), поряд з цим зник дуже низький рівень знань. Результати дослідження дозволяють зробити висновок, про ефективність розроблених уроків.

На основі педагогічного дослідженнями нами розроблені та запропоновані наступні рекомендації, щодо їх проведення [45, с. 100]:

1. Урок географії має бути чітко структурованим та спланованим, мати чітко визначенні цілі, мету та завдання;

2. Обов’язково урок має включати в себе інтерактивні методи навчання, що значно підвищать інтерес учнів до теми уроку, а також сприятимуть розвитку критичного мислення. Рекомендовано використовувати наступні методи: метод дискусії та бесіди; метод «мозковий штурм»; інтерактивні карти та мультимедійні ресурси тощо;

3. Акцент робити на практичну діяльність школярів (виконання практичних робіт, аналіз карт, графіків та схем);

4. Забезпечити індивідуалізацію процесу навчання (варто застосовувати різні форми оцінювання, а також завдання різного рівня складності, щоб кожен міг досягнути успіху);

5. Використовувати проблемно-орієнтоване навчання, тобто обов’язково продумати та формувати актуальні географічні проблеми.

6. Рекомендується обов’язково використовувати різні форми зворотного зв’язку (регулярне оцінювання, рефлексія).

Тобто для ефективного навчання географії у сучасних закладах освіти варто поєднувати різні методи навчання, інноваційні технології, а також приділяти увагу розвитку у школярів критичного мислення та навичок самостійної роботи [46, с. 70].

Отже, запропонований нами методичний матеріал за використання різних методичних підходів допоможуть школярам краще проаналізувати особливості морфологічної структури населення країни; вивчити особливості їх розселення та сформують уміння давати оцінку демографічній ситуації, що склалася. Вивчення навчального матеріалу повинно обов’язково здійснюватися з урахуванням здібностей та навчальних можливостей школярів за використання таких методичних підходів як: круглий стіл, навчальна конференція, презентації; віртуальні екскурсії, подорожі та диспути тощо. Використання різних методичних підходів та сучасних інтерактивних технологій дозволять створити сприятливе середовище для засвоєння географічного матеріалу та розвитку пізнавальної активності школярів.

ВИСНОВКИ

1. У ході дослідження було розглянуто базовий понятійній апарат геодемографічних процесів, та встановлено, що геодемографія, це наука, що вивчає взаємодію між демографічними та географічними процесами. Основну понятійного апарату склали такі поняття: «структура населення та його розподіл», «народжуваність та смертність», «міграція», «природний та механічний рух», а також ряд екологічних, економічний та соціальних факторів, що впливають на їх розвиток. Розглянуто основні етапи геодемографії, серед яких: становлення географії – як науки; інтеграція географії у демографічні та соціальні проблеми; розвиток сучасних методичних підходів до вивчення геодемографічних процесів у світовому масштабі.

2. Проаналізовано особливості формування геодемографічних знань у закладах загальної середньої освіти України. Встановлено, що демографічні та географічні поняття в основному вивчаються на заняттях з географії. Ефективність засвоєння геодемографічних знань залежить від змісту навчальної програми, наявності відповідної методологічної бази та кваліфікації вчителя. Особливістю формування геодемографічних знань є поступове впровадження цих тем у зміст навчальної програми, що дозволить школярам поглибити свої знання про населення та його роль у формуванні майбутнього суспільства.

3. Розглянуто загальну характеристику Івано-Франківської області. Зокрема, Івано-Франківська область розташована на заході України, є досить важливим культурним та економічним центром Карпатського регіону. Область характеризується різноманітним природним ландшафтом, високими гірськими масивами, лісами та річками, що робить її туристично привабливою. Здійснено аналіз її основних показників, та встановлено, що народжуваність в області є досить низькою, а рівень смертності досить високим, що призводить до природного скорочення чисельності населення. Поряд з цим в області

відбуваються сильні еміграційні процеси, що спричинили загострення проблеми старіння населення даного регіону.

4. Розкрито специфіку та особливості погіршення геодемографічної ситуації в Івано-Франківській області внаслідок початку повномасштабної війни. Встановлено, що демографічні процеси в області в умовах війни набули негативного характеру, а саме: знизилася народжуваність та підвищилися показники смертності; спостерігається активний процес «старіння нації» та виріс показник еміграції, особливо серед молодого населення, який створив додаткові демографічні проблеми для регіону.

5. Здійснено аналіз навчальної програми з географії для школярів 6 – 9 класів основної школи. Встановлено, що навчальна програма націлена на всебічне ознайомлення школярів із базовими географічними поняттями, природніми ресурсами та умовами різних регіонів України; демографічною політикою цих регіонів. Курс географії для учнів 8 класу вважається базовим, так як він допомагає учням краще розібратися та зрозуміти демографічні процеси, зокрема процеси народжуваності та смертності населення, природній приріст, старіння нації, міграційні процеси, поряд з цим досліджувати наслідки цих показників для розвитку регіону та держави загалом.

6. Розроблено конспекти уроків для учнів 8 класу в рамках навчальної програми. Експериментально досліджено їх ефективність впровадження. За результатами експерименту встановлено, що у школярів значно підвищився рівень географічних знань завдяки використанню різних методичних прийомів. Початковий рівень знань школярів (діагностичний етап) встановлений як середній (30 % учнів класу), тоді як по закінченню вивчення розділу «Населення України та світу» (контрольний етап дослідження) переважаючим рівнем навчальних досягнень учнів став – достатній рівень (37 % учнів класу), поряд з цим зник дуже низький рівень знань.

Вивчення геодемографічних процесів у шкільному курсі географії відіграє важливу роль у становленні наукового світогляду школярів. Особливості населення та його розселення розкривають на базі основних суспільно-географічних понять. Вивчення навчального матеріалу через усвідомлення основних закономірностей дозволять школярам швидко навчитися аналізувати навколишню дійсність, розглядати конкретну суспільно-географічну проблему як вияв загальних зв’язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник І. Г. Формування в учнів понятійно-термінологічного апарату географії населення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки.* 2018. № 9. С. 265-278. URL: https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/236 (дата зведення 30. 10. 2024).

2. Яворська В. В. Основні категорії та поняття геодемографічного процесу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія.* 2013. № 655. С. 134-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnu_2013_655_32 (дата зведення 30. 10. 2024).

3. Malchykova D., Pylypenko I. War-Torn Territories and Society: Migration Processes, Cases, Contexts of Ukraine. *Europa XXI.* 2023. № 45. С. 21-36. URL: https://doi.org/10.7163/Eu21.2023.45.6 (дата звернення 30. 10. 2024).

4. Атаманюк Я. Д. Рекреаційна система Івано-Франківської області (краєзнавчо-картографічний аналіз): автореферат дис. … канд. геогр. наук: 11.00.02. / Я. Д. Атаманюк: Чернівецький національний університет імені Ю. Федоровича. Чернівці, 2012. 20 с. URL: https://kgip.pnu.edu.ua/%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8E%D0%BA/ (дата звернення 30. 10. 2024).

5. Брижань І. А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку. *Вісник Полтавської державного аграрної академії.* 2013. № 1. С. 128-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDAA_2013_1_35 (дата звернення 30. 10. 2024).

6. Яворська В. В. Регіональні геодемографічні процеси в Україні: монографія. Кам’янець-Подільський. Аксіома, 2013. 384 с. URL: https://dspace.onu.edu.ua/bitstream/123456789/7997/1/Yavorska2013.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

7. Бенедюк В. В. Технології застосування краєзнавчого принципу в процесі вивчення фізичної географії України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школі.* 2015. № 40. С. 382-389. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_40_54 (дата звернення 30. 10. 2024).

8. Федій О. А. Демографічні поняття в ситсемі профільної географічної освіти. *Проблеми сучасного підручника.* 2014. № 14. С. 797-802. URL: https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/606 (дата звернення 30. 10. 2024).

9. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 9-10 квітня, 2020 року) / за заг. ред. Ю. М. Барського. Луцьк. 2020. 142 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29054/1/zbirnyk_SG_chynnyky_20.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

10. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/i392-2011-%D0%BE (дата звернення 30. 10. 2024).

11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. Грищенка М. 2016. 40 с. URL: http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/20195 (дата звернення 30. 10. 2024).

12. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О. М. Топузова. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 2018. 56 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/koncept_2018.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

13. Яворська В. Методологічні принципи дослідження геодемографічних процесів. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Географія.* 2013. № 1. С. 16-20. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_geograf_2013_1_6 (дата звернення 30. 10. 2024).

14. Сегіда К. Методичні основи геодемографічного прогнозування. *Проблеми безпечної географічної освіти та картографії:* збірник наукових праць. 2016. № 24. С. 109-116. URL: https://goik.univer.kharkov.ua/wp-content/files/issue_24/24_24.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

15. План заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019 – 2021 роки. Затверджено розпорядженням КМУ від 23 січня 2019 р. 77 № 77-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-zrealizaciyi-novogo-etapu-reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannyata-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-na-20192021-roki (дата звернення 30. 10. 2024).

16. Гордійчук Д. Лише половина українців бачать майбутнє своїх дітей в Україні, якщо буде загроза війни. *Українська правда.* 2022. № 6. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/9/687980/ (дата звернення 30. 10. 2024).

17. Самойленко В. М. Дидактика географії: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2013. 570 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/358735030_Didaktika_geografii_monografia_elektronna_versia_VM_Samojlenko_OM_Topuzov_LP_Visnikina_IO_Dibrova_-_K_Nika-Centr_2013_-_CD_40_Mb_ISBN_978-966-521-619-3_-_570_s_492_da (дата звернення 30. 10. 2024).

18. Олішевська Ю. А. Шкільне географічне краєзнавство. Навчальний посібник. К.: «ФОП Кравченко». 2021. 175 с. URL: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2021/06/olichevska_geograf_krainoznavstvo.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

19. Кравець Н. В. Краєзнавча робота в контексті навчально-виховної діяльності сучасного закладу освіти. *Виховна робота в школі.* 2017. № 7. С. 2-13. URL: https://vseosvita.ua/library/turistsko-kraeznavcarobota-v-konteksti-dialnosti-sucasnogo-zakladu-osviti-1938.html (дата звернення 30. 10. 2024).

20. Яворська В. В. Формування геодемографії як сучасного напрямку географії населення. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Географічні та геологічні науки*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_geo_2013_18_1_33 (дата звернення 30. 10. 2024).

21. Аналіз сильних сторін, можливостей розвитку, слабких сторін та загроз розвитку Івано-Франківської області (SWOT-аналіз). Робочі матеріали до Стратегії розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року. Івано-Франківська обласна державна адміністрація. URL: http://www.if.gov.ua/?q=page&id=23216/ (дата звернення 30. 10. 2024).

22. Гілецький Й. Р., Кифор У. В. Демографічні процеси в Івано-Франківській області на рубежі XX – XXI століття та їх вплив на розвиток системи розселення. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка.* 2007. № 5. С. 173-176. URL: http://hdl.handle.net/123456789/11986 (дата звернення 30. 10. 2024).

23. Виконання плану заходів з реалізації у 2021-2027 роках Стратегії економічного та соціального розвитку територій Івано-Франківської області до 2027 року за підсумками 2020 року. Івано-Франківська обласна державна адміністрація. URL: https://www.if.gov.ua/strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoyi-oblasti (дата звернення 30. 10. 2024).

24. Гріненко А. Б. Пріоритетні напрямки регіональної демографічної політики. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_2/10gai.Pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

25. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 30. 10. 2024).

26. Гілецький Й. Р. Природно-географічне районування Українських Карпат як основа ортимізації природокористування у регіоні. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія.* 2012. № 612-613. С. 28-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnu_2012_612-613_9 (дата звернення 30. 10. 2024).

27. Міграційна активність населення Карпатського регіону України: тенденції, загрози, методи регулювання: наукове видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів. 2020. 128 с. URL: https://ird.gov.ua/irdp/p20200047.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

28. Самооцінка населення Прикарпаття стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги (за матеріалами вибіркового обстеження за 2021 рік). 2022. 70 с. URL: https://ifstat.gov.ua/KAT/KAT2024/Katalog/katalog-2024.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

29. Сливка Р., Закутинська І. Просторовий розвиток приміської зони Івано-Франківська: ментальні межі, нерівність, фрагментація. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія. Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/365343488_Prostorovij_rozvitok_primiskoi_zoni_Ivano-Frankivska_mentalni_mezi_nerivnomirnist_fragmentacia_Urbanisticna_Ukraina_v_epicentri_prostorovih_zmin_monografia_za_red_K_Mezenceva_A_Olijnika_N_Mezencevoi_- (дата звернення 30. 10. 2024).

30. Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: навчальний посібник. Херсон : ПП Вишемиррський ВС. 2009. С. 1-5. URL: https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/8027/%D0%9F%D0%B

8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 30. 10. 2024).

31. Pylypenko D. I., Malchykova D. Regression analysis of demographic processes: spatial results (Kherson region case, Ukraine). *SGEM WORLD SCIENCE. Scholarly Society.* 2022. № 9. URL: http://dx.doi.org/10.35603/sws.iscss.2022/s08.089 (дата звернення 30. 10. 2024).

32. Прогнозна оцінка рівня бідності в Україні у 2022 році за трьома сценаріями розвитку соціально-економічних процесів внаслідок російсько-української війни. *Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи Національної академії наук України.* 2022. URL: https://www.idss.org.ua/public (дата звернення 30. 10. 2024).

33. Приступа М. І. Соціально-демографічна криза в Україні внаслідок війни : стан, наслідки та шляхи подолання. *Вісний Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2022. № 6. С. 147-152. URL: http://hdl.handle.net/123456789/9576 (дата звернення 30. 10. 2024).

34. Тривалість життя українців нижча, ніж середня у світі – демографи. *Укрінформ.* 2021. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3269908-trivalist-zitta-ukraincivnizca-niz-seredna-u-sviti-demografi.html (дата звернення: 23.12.2022).

35. Війна в Україні забрала життя майже 7 тисяч цивільних – ООН. *BBC новини Україна.* 2022. № 1. С. 1-4. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-63552542 (дата звернення: 23.12.2022).

36. Буряченко О. В. Відновлення України через діалог усіх українців світу. *Об'єднавшись – зробити неможливе, всупереч усьому! Укрінформ.* 2022. № 2. С. 1-6. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3605567-vidnovlenna-ukraini-cerez-dialog-usih-ukraincivsvitu-

obednavsis-zrobiti-nemozlive-vsuperec-usomu.html (дата звернення 30. 10. 2024).

37. Бенедюк В. В. Технології застосування краєзнавчого принципу при вивченні географії у 6 класі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школі.* 2015. № 41. С. 407-414. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_41_56 (дата звернення 30. 10. 2024).

38. Лаврук М. М. Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2015. 136 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

39. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року» № 2145-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text26 (дата звернення 30. 10. 2024).

40. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення 30. 10. 2024).

41. Навчальна програма «Географія» для учнів 6-9 класів закладів загальної середньої освіти, затверджена Наказом Міністерства освіти та науки України від 03. 08. 2022. № 698. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

42. Викладання географії в умовах впровадження Державного стандарту базової та повної освіти. Методика навчання географії. Навчальна програма / уклад. С. М. Діденко. Міністерства освіти України. УО Краматорської міської ради, ММО вчителів природничих дисциплін м. Краматорська. К.: 2019. 126 с. URL: https://naurok.com.ua/metodichniy-

posibnik-vikladannya-geografi-v-umovah-vprovadzhennya-derzhavnogo-standartu-bazovo-ta-povno-osviti-231023.html (дата звернення 30. 10. 2024)

43. Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах: проблеми, пошуки, перспективи : збірник наукових праць / за ред. проф. Д. В. Лико. Рівне: Видавець О. Зень, 2020. 92 с. URL: https://kegt.rshu.edu.ua/images/sem/zb_sem.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

44. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Шкільне географічне краєзнавство» (для здобувачів освіти спеціальності 0.14 Географічне краєзнавство» (для здобувачів освіти спеціальності 0.14 Середня освіта. Географія) / укл. Салюк, М. Микита. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2022. 33 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/47103/1/Методичні%20рекомендації%20з%20курсу%20Шкільне%20геогр.краєзн..pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

45. Лаврук М. М. Загальна методика навчання географії: практичні роботи та індивідуальні дослідження студентів: навчальний посібник. Перероблене і доповнене. Львові. 2022. 132 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lavruk-Zahalna-metod-navchannia-heohrafii-2022-book.pdf (дата звернення 30. 10. 2024).

46. Романов М., Жемеров О. Сучасні методи і викладання економічної та соціальної географії України. *Проблеми безперервної географічної освіти та картографії.* 2017. № 26. С. 67-70. URL: https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/9162 (дата звернення 30. 10. 2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Формули розрахунку основних демографічних показників

1. Загальний коефіцієнт народжуваності:

$$К_{нр} = \frac{Н_р}{Н} \times 1000, \quad (2.1),$$

де $Н_р$ – кількість людей, що народилися за рік на певній території; $\overline{Н}$ - середня чисельність населення відповідної території (напівсума $Н$ чисельності на початок і кінець року);

2. Загальний коефіцієнт смертності:

$$К_{см} = \frac{П}{Н} \times 1000, \quad (2.2),$$

де П – кількість померлих на певній території.

3. Загальний коефіцієнт природного приросту:

$$К_{пр.пр} = К_{нр} - К_{см} \quad (2.3),$$

$$К_{пр.пр.} = \frac{Н_р - П}{Н} \times 1000 \quad (2.4),$$

4. Коефіцієнт інтенсивності за прибуттям:

$$К_{прб} = \frac{Ч_{прб}}{Н} \times 1000, \quad (2.5),$$

де $Ч_{прб}$ – чисельність прибулих за рік на дану територію.

5. Коефіцієнт інтенсивності міграції за вибуттям:

$$К_{вб} = \frac{Ч_{вб}}{Н} \times 1000, \quad (2.6),$$

де $Ч_{вб}$ – чисельність вибулих за рік з даної території.

6. Коефіцієнт загальної(валової) міграції :

$$К_{вм} = \frac{Ч_{пр} - Ч_{вб}}{Н} \times 1000, \quad (2.7).$$

7. Сальдо міграцій (механічного руху населення):

$$МС = Ч_{прб} - Ч_{вб}, \quad (2.8).$$

8. Коефіцієнт демографічного навантаження дітьми:

$$К_{дем.навант.діт.} = \frac{S_{0-15}}{S_{16-54(59)прац.}} \times 1000, \quad (2.9).$$

9. Коефіцієнт демографічного навантаження пенсіонерами:

$$К_{дем.наван.пенс.} = \frac{S_{55(60)і більше}}{S_{16-5прац.4(59)}} \times 1000, \quad (2.10).$$

10. Коефіцієнт загального демографічного навантаження непрацездатними: $К_{заг.дем.навант.} = \frac{S_{0-15} + S_{55(60)\text{ і більше}}}{S_{16-54(59)прац.}} \times 100$, (2.11),

або $К_{заг.дем.навант.} = К_{дем.навант.діт.} + К_{дем.навант.пенс.}$ (2.12).

Додаток Б

Стратегічні, операційні цілі та завдання

Стратегічний напрям	Операційна ціль	Завдання
1. Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт -спеціалізації	1.1. Стимулювання розвитку інноваційних видів економічної діяльності, залучення інвестицій	1.1.1.Розвиток інноваційної складової видів економічної діяльності зі значним потенціалом (у сфері деревообробки, хімічної промисловості, агропромислового комплексу та креативних індустрій, тощо)
		1.1.2. Підготовка та супровід інвестиційних проектів (створення індустріальних, технологічних парків)
		1.1.3.Підвищення інвестиційної привабливості та міжнародна промоція регіону
		1.1.4. Розвиток малого і середнього підприємництва в т.ч. ініціатив людей з інвалідністю та молоді (кластери, науково-технологічні парки, мережі, хаби та інші)
	1.2. Енергетична самодостатність	1.2.1.Розвиток альтернативної енергетики
		1.2.2.Формування енергоефективного суспільства
	1.3. Розвиток туристичнорекреаційної сфери	1.3.1. Розвиток туристичної інфраструктури та навігації
		1.3.2. Збереження та управління природною та культурною спадщиною
		1.3.3. Створення нових та підтримка існуючих туристичних продуктів і атракцій у т.ч. на гірських територіях, їх доступність для людей з інвалідністю
		1.3.4. Маркетинг туристичного потенціалу Івано-Франківської області
	1.4. Стимулювання економічного розвитку	1.4.1.Розвиток фермерських господарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, виробництва органічної сільськогосподарської продукції

	громад, сільських та гірських територій	1.4.2. Розвиток та технологічне переоснащення підприємств сільського господарського виробництва, створення інфраструктури для зберігання, сортування та переробки сільгосппродукції
		1.4.3. Покращення інструментів просторового планування
		1.4.4. Підвищення фінансової спроможності громад в т.ч. через розвиток малого бізнесу
. Розвиток інфраструктури області	2.1. Розвиток дорожньо-транспортної, логістичної, прикордонної інфраструктури	2.1.1.Будівництво, реконструкція, капітальний ремонт мостів і автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення
		2.1.2.Розвиток траспортно-логістичної прикордонної інфраструктури, модернізація Міжнародного аеропорту «Івано-Франківськ»
		2.1.3.Безпека транспортної інфраструктури
		2.1.4.Розвиток придорожньої інфраструктури в т.ч. для людей з інвалідністю
	2.2. Розвиток інфраструктури територіальних громад	2.2.1.Забезпечення якісними адміністративними послугами в об'єднаних територіальних громадах в т.ч. для людей з інвалідністю
		2.2.2.Покращення житлово-комунальної інфраструктури
		2.2.3. Розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури громад
	3.1. Забезпечення рівного доступу, підвищення якості медичних, освітніх послуг та розвиток спорту в громадах	3.1.1. Підвищення якості та доступності медичних послуг: будівництво, реконструкція та покращення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я
		3.1.2. Підвищення якості та доступності освітніх послуг: будівництво, реконструкція та покращення матеріально-технічної бази закладів освіти
		3.1.3. Створення умов для інтеграції системи закладів вищої освіти у європейський освітній простір, підтримка міжнародних обмінів студентами, аспірантами, викладачами

3' Створення комфортних та безпечних умов проживання на території Івано -Франківської області		3.1.4. Розвиток спортивної інфраструктури громад області
		3.1.5. Розвиток масового спорту та спорту вищих досягнень
	3.2. Розвиток соціальної інфраструктури та інклюзії	3.2.1. Вдосконалення системи надання соціальних послуг
		3.2.2. Розвиток якісного інклюзивного середовища
		3.2.3. Створення безбар'єрного простору
	3.3. Розвиток мережі закладів культури	3.3.1. Створення, реконструкція, модернізація та реновація закладів культури області
		3.3.2. Формування та впровадження ідеології культури для дітей та молоді
	3.4 Підвищення рівня екологічної безпеки	3.4.1. Створення системи поводження з твердими побутовими відходами
		3.4.2. Зменшення забруднення водних об'єктів та ґрунтів, покращення санітарного та екологічного стану населених пунктів
		3.4.3. Забезпечення якісною питною водою жителів області
		3.4.4. Забезпечення цивільного захисту населення області
		3.4.5. Збереження та розширення природних територій та об'єктів природо-заповідного фонду, відновлення лісів

Додаток В

Конспекти уроків для учнів 8 класу

Тема: «Кількість населення в Україні та світі. Чинники, що впливають на кількість населення».

Мета: поглибити знання про кількість населення в Україні та світі; сформувати поняття: «природний рух», «демографічний рух», «механічний рух»; навчитися визначати показники народжуваності та смертності; аналізувати демографічні процеси в Україні та світі.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, навчальна презентація.

Хід уроку

7. Організаційний момент:

Епіграф уроку:

«*Людство не може зупинитися. Воно взяло досить великий розгін, рух для нього – це найвищий закон життя»* (Загребельний П.)

Методичний прийом «Фронтальне опитування»

8. Мотивація навчальної діяльності.

Методичний прийом «Дивуй». Населення світу на сьогодні складає близько 8 млрд осіб, середня тривалість сучасної людини становить 70-73 роки. Кожної хвилини народжується щонайменше 150 чоловік. Пік народжуваності у розвинених країнах стоїть на позначці 30-35 років, кількість дітей досить рідко перевищує 2-3 малюки на сім'ю. Цей процес призводить до старіння нації. Досить цікавим залишається той факт, що свій перший мільярдний рубіж людство перетнуло лише 1880 році, що з кожним роком та століттям збільшувався.

9. Повідомлення нового навчального матеріалу.

Вступне слово вчителя.

- Вправа «Що я знаю?», «Що хочу дізнатися?»;
- *Що я знаю про населення світу?*

- *Про що хочу дізнатися?*

- Прийом «Словникова робота»:

Населення – сукупність людей, які мешкають на певній території.

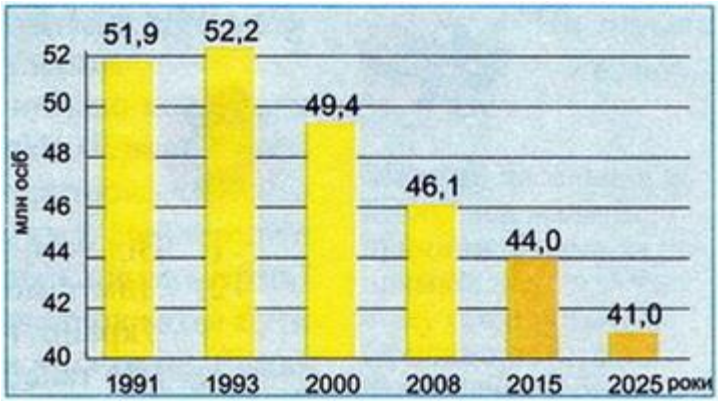
Кількість населення – це кількість мешканців у певній країні в певний момент часу.

Демографія – наука, що вивчає склад і рух населення та закономірності його розвитку.

Кількість населення світу та України:

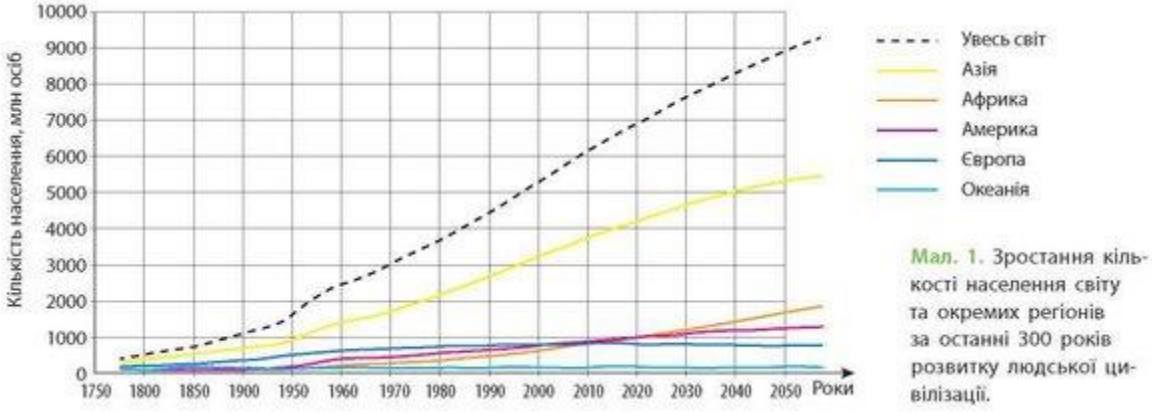
- Методичний прийом «Аналітичний практикум»:

1 група. Проаналізуйте графік і зробіть висновок про те, як змінювалась кількість населення в Україні.

2 група. Проаналізуйте графік і зробіть висновок про те, як змінювалась кількість населення в світі.

-

Мал. 1. Зростання кількості населення світу та окремих регіонів за останні 300 років розвитку людської цивілізації.

3 група. Користуючись таблицею 8 на ст. 237 підручника та мал. 188 на ст. 238 назвіть регіони та країни, які є лідерами по кількості населення. Покажіть їх на карті.

Висновок: кількість населення світу невпинно зростає; кількість населення в Україні стрімко зменшується;

- Метод «Преса» (проблемне питання уроку).

Щорічно населення Землі збільшується на 80 мільйонів людей. Якщо темпи приросту населення залишаться на такому ж рівні, то до 2050 року на Землі житимуть близько 9-10мільярдів. Які проблеми породжує збільшення чисельності населення?

- Щоб прогодувати таку кількість людей, на думку експертів, у найближчі 40 років необхідно подвоїти, а то й потроїти обсяг виробництва продовольчих товарів;
- Висока щільність населення веде до руйнування середовища проживання та виснаження природних ресурсів.
- Також, за оцінками експертів, на планеті намічається певне суперництво за лідерство між країнами. За неофіційними даними, Індія, яка мріє про статус великої держави і суперничає з Китаєм, має намір відстоювати право на "корону".

Які проблеми породжує зменшення кількості населення в Україні?

Чинники, що впливають на кількість населення;

- Методичний прийом «Словникова робота»

Природній рух населення – зміна кількості населення внаслідок процесів народжуваності та смертності

Відтворення –безперервний, постійно повторюваний процес зміни поколінь через народження і смерть

Механічний рух – переселення населення між територіями.

Демографічний вибух – різке збільшення кількості населення.

- Методичний прийом «Аналітичний практикум» (робота в парах / невеликих групах).

I ряд. *Порівняйте показники народжуваності, смертності та природного приросту в різних областях України. Чи є розходження між західними і східними областями? Які причини зумовлюють такі розходження?*

Область	Народжені	Померлі	Природний приріст
Україна	9,1	15,9	-6,8
Автономна Республіка Крим	9,0	14,9	-5,9
Вінницька	9,1	16,7	-7,6
Волинська	12,0	14,3	-2,3
Дніпропетровська	9,0	16,8	-7,8
Донецька	8,6	17,3	-9,7
Житомирська	9,9	18,0	-8,1
Закарпатська	12,4	12,3	0,1
Запорізька	8,6	16,1	-7,5
Івано-Франківська	10,8	12,8	-2,0
Київська	9,0	17,4	-8,47
Кіровоградська	8,7	18,0	-9,3
Луганська	7,3	17,7	-10,4
Львівська	10,2	13,0	-2,8
Миколаївська	9,0	16,1	-7,1
Одеська	9,7	15,9	-6,2
Полтавська	7,5	18,2	-10,7

Рівненська	12,6	13,4	-0,8
Сумська	7,2	18,5	-11,3
Тернопільська	10,0	14,2	-4,2
Харківська	8,0	16,2	-8,2
Херсонська	9,1	15,3	-6,2
Хмельницька	9,1	16,3	-7,2
Черкаська	7,8	17,8	-10,0
Чернівецька	10,8	13,0	-2,2
Чернігівська	7,5	20,4	-12,9
Київ	9,7	10,6	-0,9
Севастополь (міськрада)	9,8	14,4	-4,6

II ряд. *Користуючись атласом порівняйте показники народжуваності, смертності та природного приросту в різних країнах.*

- Розповідь вчителя про дослідження Павла Чубинського в питання перепису населення в Україні; місце України в світі за її населенням.

Показники природного руху:

- Робота за підручником:
- Методичний прийом «Картографічний практикум».

- Покажіть на політичній карті світу 5 країн з найбільшою кількістю жителів.

- Покажіть на карті адміністративно-територіального устрою України регіони з найгіршою демографічною ситуацією.

3 Закріплення вивченого матеріалу:

Прийом «Цікава інформація»

1. Для простого заміщення покоління потрібно щоб коефіцієнт сумарної народжуваності був рівним 2,1 народження на одну жінку. Сьогодні коефіцієнт сумарної народжуваності в середньому по світу

дорівнює 2,42

2. Найвищий коефіцієнт сумарної народжуваності у африканської країни Нігер (6,62), а найнижчий у азіатської держави Сінгапур (0,82).

3. Епіцентр світового демографічного "вибуху" сьогодні - це Африка.

4. У 28 країнах світу спостерігається природне зменшення населення.

5. Найвищий спад населення зафіксовано у європейській країни Болгарії (-5,7 на 1000 осіб).

6. Найвищий приріст населення на сьогодні у африканської країни Ефіопії (36,2 на 1000 чоловік)

7. Щохвилини населення Землі збільшується на 154 людини.

4 Підсумки уроку:

Дайте відповіді на запитання: 1. З якими новими поняттями ви сьогодні познайомилися?; 2. Що найбільше вас зацікавило?.

5 Домашнє завдання:

- Вивчити матеріал підручника (параграф 49);
- Написати міні-твір на тему «Яка має бути демографічна політика в країні, щоб демографічна ситуація покращилася?»
- За бажанням – доклад на тему «Рекорди України в демографії».

Тема: «Механічний рух населення: причини та види міграцій, основні напрямки міграційних потоків в Україні та світі».

Мета: сформувати в учнів систему базових понять, а саме «міграція», «еміграція», «імміграція», «міграційні потоки»; розкрити особливості розселення українців по всьому світу; продовжувати формувати навички розрахунків основних демографічних показників.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, навчальна презентація.

Хід уроку

7. Організаційний момент (фронтова та групова робота):

- Методичний прийом «Продовж речення»:
  - Різниця між народжуваністю і смертністю…

(природний приріст);

  - Зміна чисельності населення в результаті народжуваності і смертності.

(природний рух);

  - Наука про закони народонаселення.

(демографія);

  - Комплекс заходів, спрямованих на регулювання динаміки кількості населення.

(демографічна політика).

- Методичний прийом «Визнач країну»:

Визнач країну з високим, низьким та середнім рівнем народжуваності:

Країна	Народжуваність, %	Смертність, %
Нігер	50	11
Україна	11	15
США	13	8

8. Мотивація навчальної діяльності:

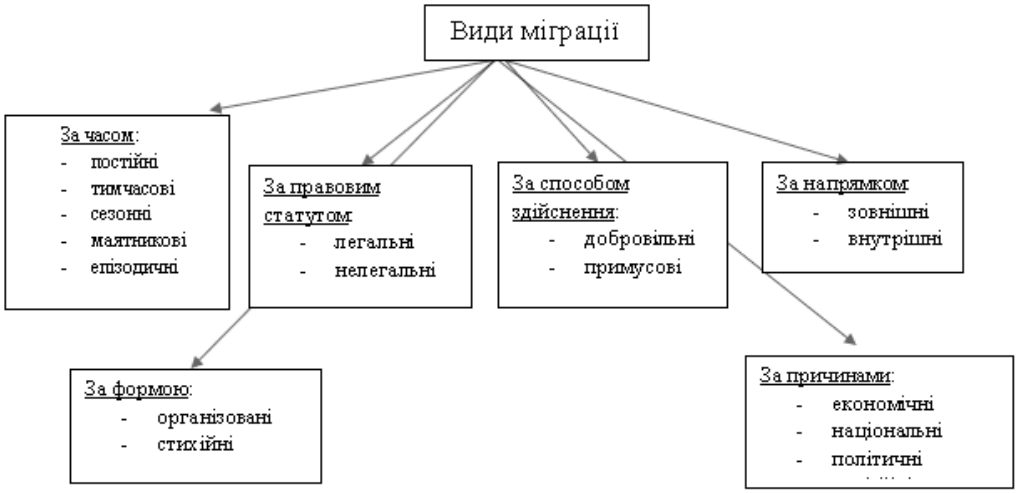
Вступне слово вчителя. Розвиток людства завжди характеризувався процесами переміщення населення. Основною причиною переселення людей з одних країн, до інших є пошук кращих умов проживання. Міграційні процеси досить сильно впливають на загальну картину населення всієї планети. Саме завдяки процесам міграції українці розселилися по багатьом країнам світу.

9. Повідомлення навчального матеріалу:

Міграція. Види міграцій:

- Виклад теоретичного матеріалу.

Міграції - це переміщення населення зі зміною місця проживання.

- Методичний прийом «Not bene»:

А зараз невеличкий інформ-дайджест учнів по поділу міграцій за причинами (випереджальні завдання).

І група - розкриває міграції за економічними та політичними причинами:

- Політичні причини міграцій: це війни, революції, зміни державних кордонів. На сучасному етапі загострилася проблема незаконного в'їзду біженців із Сирії до країн Європи.
- Економічні причини викликані пошуком роботи. Емігранти з України спрямовані до країн Західної Європи, Північної Америки.

ІІ група – розкриває релігійні, національні, екологічні причини міграції:

- Релігійні причини міграцій виникають на основі конфліктів різних релігій. В 1947 році Пакистан, де мусульманство, відділився від Індії, де індуїзм.
- Національні причини – в 1948 році на окупованій території Палестини виникла держава Ізраїль (де зібралися євреї з усього світу).
- Екологічна причина – люди залишають райони екологічних катастроф, так в 1986 році люди покинули зону Чорнобильської АЕС.

- Методичний прийом «Види міграцій»:

Учні по групам на основі наведених фактів визначають види міграцій.

- *І група:*

У 2010 році у ВНЗ нашої країни навчалися 38166 іноземців (тимчасова, легальна, зовнішня, добровольча).

- *ІІ група:*

У 2014 році за незаконне перетинання кордону України затримано 227 громадян Афганістану (зовнішня, нелегальна).

- *І група:*

Із зони АТО загальна кількість переміщених осіб по території України становила 630 тис. осіб (внутрішня, політична).

- *ІІ група:*

Шестикласника Андрія відвезли на літні канікули до бабусі у Херсонську обл. (внутрішня, сезонна).

- *І група:*

Родина Шварцбаумів переселилася до Ізраїлю (зовнішня, постійна).

- *ІІ група:*

Щодня Іван Петренко їздить на роботу із села Лозуватка до м. Кривого Рогу (внутрішня).

- Методичний прийом «Робота з карткою»

- *І група* – називає області України з додатнім сальдо міграцій.
- *ІІ група* – називає області України з від'ємним сальдо міграцій.

Українська діаспора:

- Виклад теоретичного матеріалу:

Вчитель: Друге питання нашого уроку – це українська діаспора. Знову звертаємося до економічного словника. Що таке українська діаспора?

Учень: Українська діаспора – це перебування українців поза етнічною територією в результаті добровільної чи вимушеної еміграції.

Вчитель: У долі будь-якої країни велику роль відіграє ментальність. Звернемося до словника.

Учень: Ментальність - образ мислення, характер народу. Українці відзначаються терпимістю до інших народів, відсутністю агресивності (ніколи не загарбували землі інших країн), лагідністю, гумором, працелюбністю, акуратністю тощо.

Вчитель: Українська діаспора складає до 16-20 млн. чоловік.

Переглянемо чотири хвилі еміграції:

I група – пояснює причини I та II хвилі еміграції.

II група – пояснює причини III та IV хвилі еміграції.

I група учнів: I хвиля (до 1914): Переважно із Галичини, Буковини, Закарпаття, що належали до складу Австро-Угорщини, до інших провінцій цієї імперії та за океан виїхали до 10% населення. Причини – соціально-економічні.

II хвиля (1914-1941): Соціально-економічні причини доповнилися політичними. Примусове населення спрямували на освоєння віддалених територій, не менше 1 млн розкуркулених селян були вислані в період колективізації.

II група учнів: III хвиля (1945-1985): У західному напрямку була майже винятково політичною. У східному – складалася з наступних компонентів: вимушена евакуація та біженство воєнних часів, репресивні депортації. Організоване спрямування робочої сили на освоєння цілинних земель, природних ресурсів Сибіру й Далекого Сходу Росії.

IV хвиля (після 1985): Має передусім соціально-економічний характер.

- Методичний прийом «картографічний практикум»:

Переглянути карту «Українці в світі». На контурну карту кожна з груп наносе по 3 країни з українською діаспорою: I група із східною, II група із західною.

- Методичний прийом: «Міні –дослідження»:

Вчитель: Проблема: Кількість осіб українського походження, які проживають за межами України дорівнює приблизно 16-20 млн, тобто за кордоном проживає третина нашої нації.

Ситуація: За останні п’ять років, за різними оцінками, за кордон виїхало до 7 млн. українських представників- мігрантів, а також збільшилася еміграція українців за кордон до країн Європи – Польщі, Італії, Чехії, а також Росії.

Довідка: з 2014р. загострилася політична ситуація в Україні: виникла зона АТО, відбулася анексія Криму, зросла інфляція.

Вчитель: кожна група отримує кейси із завданнями.

І група завдання:

Які позитиви має країна, в яку в’їжджають емігранти? Що потрібно знати, щоб емігрувати?

ІІ група завдання:

Які негативи має країна, з якої виїжджають емігранти? Що потрібно зробити, щоб зменшити зовнішню міграцію українців?

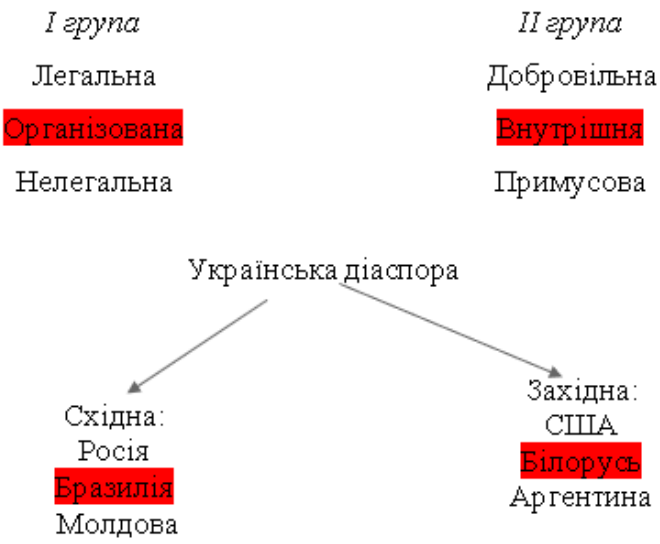
Вчитель: Дякую. Дійсно, хто, як не ви зміните ситуацію на краще. Саме ви, підростаюче покоління своєю працею, знаннями, талантом зможете зробити Україну – процвітаючою державою, і ми зможемо пишатися своєю Батьківщиною, країною, де немає корупції, де є свобода слова, демократія, забезпечене життя.

10. Закріплення вивченого матеріалу:

Вправа «Так – Ні»:

- Найбільша у світі українська діаспора в США (Ні)
- Австралія відноситься до Західної української діаспори (Так)
- В Україна позитивне «сальдо» міграцій (Ні)
- Коефіцієнт міграційного приросту вимірюється в проміле (Так).

Вправа «Оберіть зайве»:

Вправа «Знайди помилку»:

I група	*II група*
1)Еміграція – в'їзд іноземців в країну	1) Природний приріст – це перевищення рівня народжуваності над смертністю
2)Депопуляція – зменшення кількості населення	2) Імміграції – в'їзд іноземців в країну
3)Демографія – наука про закони народонаселення	3) Сальдо міграцій – різниця між еміграцією та імміграцією

11. Підсумки уроку:

Дайте відповіді на наступні питання:

- Назвіть нові терміни, з якими ви познайомилися на уроці ? Дайте чітке їм визначення.
- Поясніть чим саме відрізняється між собою сезонна та маятникова міграція ?
- Назвіть основні причини міграції з України ?

12. Домашнє завдання:

- вчити 49-50 параграф.
- Підготувати повідомлення за темою «Українські символи за кордоном».